

Kati Heiska

YRITTÄJYYSKASVATUS ALAKOULULLA

Kyösti Kallion koulun opettajien näkemyksiä yrittäjyyskasvatuksesta alakoululla

**Opinnäytetyö
CENTRIA-AMMATTIKORKEAKOULU
Liiketalouden koulutusohjelma
Marraskuu 2020**

TIIVISTELMÄ OPINNÄYTETYÖSTÄ

Centria-ammattikorkeakoulu	Aika Marraskuu 2020	Tekijä/tekijät Kati Heiska
Koulutus Liiketalous	☒ AMK ☐ YAMK	
Työn nimi YRITTÄJYYSKASVATUS ALAKOULULLA Kyösti Kallion koulun opettajien näkemyksiä yrittäjyyskasvatuksesta alakoululla		
Työn ohjaaja Pekka Paajanen	Sivumäärä 60 + 4	
Työelämäohjaaja Marjo Kiviniemi		
<p>Peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden mukaan yrittäjyyskasvatusta on annettava jo alakoululaisille. Yrittäjyyskasvatus ymmärretään kuitenkin usein väärin, sillä sanamuoto herättää mielikuvia vain liiketaloudellisesta näkökulmasta. Yrittäjyydellä on kuitenkin eri ulottuvuuksia. Opinnäytetyössä selvitettiin Kyösti Kallion koulun opettajien näkemyksiä yrittäjyyskasvatuksesta alakoulussa.</p> <p>Tutkimuksen tietoperustassa otettiin selvää, mitä yrittäjyyskasvatuksella tarkoitetaan ja millä perusteilla sitä täytyy Suomen kouluissa toteuttaa. Tutkimuksen empiirisessä osiossa selvitettiin, millaiseksi toiminnaksi Kyösti Kallion koulun opettajat yrittäjyyskasvatuksen ymmärtävät ja missä oppiaineissa sitä heidän mielestään voidaan toteuttaa.</p> <p>Empiirinen tutkimus tehtiin Google Formsin avulla. Kyösti Kallion koulun opettajille lähetettiin sähköinen kysely, jonka tulosten perusteella suuri osa koulun opettajista ymmärtää yrittäjyyskasvatuksen liittyvän ulkoiseen yrittäjyyteen, myös alakoulussa. Näkemyksiin vaikuttaa suuresti se, ovatko opettajat itse osallistuneet yrittäjyyskasvatusta käsittelevään koulutukseen. Tilanteen korjaamiseksi opettajat tarvitsivat koulutusta yrittäjyyskasvatuksesta.</p>		

Asiasanat yrittäjyys, yrittäjyyskasvatus
--

ABSTRACT

Centria University of Applied Sciences	Date November 2020	Author Kati Heiska
Degree programme Business Management		
Name of thesis ENTERPRISE EDUCATION IN A PRIMARY SCHOOL Schoolteacher's thoughts of enterprise education in primary school at Kyösti Kallio school		
Instructor Pekka Paajanen	Pages 60 + 4	
Supervisor Marjo Kiviniemi		
<p>According to the national core curriculum of comprehensive school enterprise education belongs to Finnish primary schools. Enterprise education is usually misunderstood because in the Finnish language there is no difference between enterprise education and entrepreneurship education. The thesis studied how teachers of Kyösti Kallio school understand the meaning of enterprise education.</p> <p>The theoretical part of thesis discusses what enterprise education means and why it has been taught in Finnish schools. The empiric part focused on finding out what the teachers of Kyösti Kallio school think the enterprise education is and through which school subjects it can be taught.</p> <p>The empiric study was carried out through Google Forms. According the online survey most of teachers of Kyösti Kallio school did not know what enterprise education means and thought that they have to do entrepreneurship education in primary school. It seems that the teacher's notions depend on whether the teachers themselves had taken part in enterprise education. That's why primary school teachers should be educated more on enterprise education.</p>		
Key words		
entrepreneurship, enterprise education		

**TIIVISTELMÄ
ABSTRACT
SISÄLLYS**

1 JOHDANTO	1
2 PERUSOPETUS JA OPETUSSUUNNITELMAN PERUSTEET	3
2.1 Laaja-alainen osaaminen	4
2.2 Työelämätaidot ja yrittäjyys	5
3 OPETUKSEN JÄRJESTÄMINEN PAIKALLISELLA TASOLLA	7
3.1 Opetuksen järjestämisestä Nivalassa	7
3.2 Kyösti Kallion koulun toimintasuunnitelma.....	9
4 YRITTÄJYYDEN ERI ULOTTUVUUDET	12
4.1 Yleistä yrittäjyys-käsitteestä	12
4.2 Ulkoinen yrittäjyys	13
4.3 Sisäinen yrittäjyys	15
4.4 Omaehtoinen yrittäjyys	17
5 YRITTÄJYYSKASVATUS ALAKOULUSSA	19
5.1 Yleistä yrittäjyyskasvatuksesta	19
5.2 Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet	20
5.3 Työelämän vaatimukset yrittäjyyskasvatukselle	23
5.4 Yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen.....	25
5.5 Yrittäjyyskasvatuksessa sovellettavat oppiaineet	30
5.6 Yhteistoiminnallinen työskentely	31
5.7 Yrittäjyyskasvatusta yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa	33
5.7.1 Yrityskylä.....	35
5.7.2 4H.....	35
5.7.3 Puolimatkan koulun ja Kone Oyj:n yhteistyö.....	36
5.7.4 S-ryhmän Retki kauppaan -opetuskokonaisuus.....	36
6 EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	38
6.1 Tutkimuksen tavoitteet, tutkimusongelmat ja kohdejoukko.....	38
6.2 Tutkimusote ja tutkimuksen toteuttamistapa	39
6.3 Tutkimuksen luotettavuus	40
7 KYÖSTI KALLION KOULUN OPETTAJIEN NÄKEMYKSIÄ YRITTÄJYYSKASVATUKSESTA ALAKOULULLA	42
7.1 Taustatietoja vastaajien koulutuksesta ja työkokemuksesta	42
7.2 Yrittäjän ominaisuudet	44
7.3 Opettajien ajatuksia yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta.....	45
7.4 Yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen ja yhteistyö muiden toimijoiden kanssa	53
8 LOPPUPÄÄTELMÄT JA POHDINTA	54
LÄHTEET	58
LIITTEET	

KUVAT

KUVA 1. Toiminnallisuutta ja ryhmätyöskentelyä Kyösti Kallion koululla.....	10
KUVA 2. Yrittäjyyskasvatus on kuin jäävuori, josta on näkyvissä vain osa.....	20
KUVA 3. Yrittäjyyskasvatuksella, jossa yhdistellään oppiaineita, työvaiheita ja -tekniikoita saadaan luotua jotain suurta.....	37
KUVA 4. Kyösti Kallion koulun opettajien ajatuksia yrittäjän ominaisuuksista.....	45

KUVIOT

KUVIO 1. Työelämässä vaadittavien ominaisuuksien ja taitojen tasot.....	24
KUVIO 2. Työlliset toimialoittain 2000-luvulla.....	25
KUVIO 3. Oletko osallistunut yrittäjyyttä tai yrittäjyyskasvatusta käsittelevään koulutukseen?.....	42
KUVIO 4. Tarvitsisitko omasta mielestäsi lisäkoulutusta yrittäjyyskasvatukseen liittyen?..	43
KUVIO 5. Kyösti Kallion koulun opettajien näkemykset omien tietojen tasosta yrittäjyyskasvatuksen tavoitteista ja sisällöstä alakoulussa.....	43
KUVIO 6. Ideoiden, konkreettisten esimerkkien ja toimintasuunnitelman tarve yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisen tueksi.....	44
KUVIO 7. Tunnetko käsitteet sisäinen, ulkoinen ja omaehtoinen yrittäjyys?.....	46
KUVIO 8. Rajoittaako työympäristössäsi jokin yrittäjyyskasvatuksen toteuttamista?.....	47
KUVIO 9. Mitä asioita alakoulun yrittäjyyskasvatukseen kuuluu Kyösti Kallion koulun opettajien mielestä?.....	49
KUVIO 10. Opettajien mielipiteet yrittäjyyskasvatusta koskeviin väittämiin.....	51
KUVIO 11. Missä oppiaineissa yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa?.....	52

TAULUKOT

TAULUKKO 1. Yrittäjään liittyviä ominaisuuksia.....	16
TAULUKKO 2. Kansalaisen taidot yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta.....	19
TAULUKKO 3. Yrittäjyys ja työelämätaidot yrittäjyyskasvatuksessa.....	28
TAULUKKO 4. Yrittäjyyskasvatuksen oppimisympäristöt ja -menetelmät alakoululla.....	29
TAULUKKO 5. Arjessa tarvittavat taidot ja ominaisuudet.....	29
TAULUKKO 6. Esimerkkejä yhteistoiminnallisista säännöistä.....	32
TAULUKKO 7. Ulkoinen yrittäjyys Puolimatkan koulussa.....	36
TAULUKKO 8. Luovuutta edistävä työympäristö.....	47
TAULUKKO 9. Tutkimusongelmat ja niiden vastaukset.....	57

1 JOHDANTO

Yrittäjyyskasvatus sanana yhdistetään hyvin helposti elinkeinonharjoittamiseen ja sen opiskeluun. Tuo mielikuva johtaa myös siihen, että yrittäjyyskasvatus mielletään tarkoitetuksi aikuisille tai aikuisuuden kynnyksellä oleville nuorille, jotka ovat aikeissa perustaa oman yrityksen. Asia ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteissa mainitaan yhtenä laaja-alaisen osaamisen osa-alueena työelämä ja yrittäjyys. Perusopetus alkaa jo esikoulussa eli lapset ovat noin 6-vuotiaita, joten miten työelämä ja yrittäjyys näin nuoriin oppilaisiin liittyy? Mitä nuoremmista oppilaisista on kyse tulisi yrittäjyyttä ja yrittäjyyskasvatusta katsoa laajemmasta, kansalaistaitojen perspektiivistä. Taitojen karttuessa mukaan otetaan liiketaloudellinenkin näkökulma. Suomen kieli on ehkä hieman kankeaa ja huonosti kuvailevaa ainakin tässä asiassa, voisimme puhua ennemminkin yrittävyydestä, yrittäjyydellä onkin sävy ”yrittää parhaansa”.

Työelämän vaatimukset osaamiselle ja valmiuksille muuttuvat jatkuvasti. Esimerkiksi palvelu-alojen työllistävyys lisääntyy koko ajan. Yrittäjyys on yksi työllistymisen muoto. Menestyvän yrittäjän täytyy olla aktiivinen ja oma-aloitteinen, jolla on taito verkostoitua muiden kanssa. Tähän tavoitteeseen pääsemiseksi täytyy tehdä työtä pitkäkestoisesti, mitä aiemmin aloittaa sen varmemmin tuloksia saavutetaan.

Opinnäytetyön tavoitteena on kartoittaa sitä, miten Kyösti Kallion koulun opettajat ymmärtävät yrittäjyyskasvatuksen ja millaisin tavoin he toteuttavat sitä työssään. Tutkimuksen kohteeksi valikoitui juuri Kyösti Kallion koulu ja sen opettajat sen takia, että itse työskentelin kyseisellä koululla kolme lukuvuotta koulunkäynninohjaajana, tradenomiopintojeni ohessa.

Monet opettajista voivat kokea yrittäjyyskasvatus-käsitteen haastavana, nimenomaan sen monitulkintaisuuden takia. Työssäni koulunkäynninohjaajana olen kuullut monien opettajien sanovan, että he kokevat erilaisten, koulu yhteisten yhteisten hankkeiden ja projektien vievän resursseja oikealta opetustyöltä. Eräs opettajista kertoi henkilökunnan palaverissa suunnitelmista järjestää vaihtotoripäivä, joka liittyy Kyösti Kallion koulun kansainvälisyys hankkeeseen. Loppukommenttina, viitaten vaihtotoripäivään, hän sanoi, että ”Tämä on sitä yrittäjyyskasvatusta”.

Yrittäjyyskasvatus ei kuitenkaan vaadi toteutuakseen joitain tiettyjä, erillisiä projekteja, varsinkin alakoulussa. Opinnäytetyölläni haluan rohkaista Kyösti Kallion koulun opettajia – he toteuttavat yrittäjyyskasvatusta jokapäiväisessä työssään.

Tutkimuskysymyksenäni selvitän, millaisia käsityksiä Kyösti Kallion koulun opettajilla on yrittäjyyskasvatuksesta; mitä he sisällyttävät yrittäjyyskasvatukseen alakoulussa, miten heidän mielestään yrittäjyyskasvatusta pitäisi alakouluilla toteuttaa ja miten he itse toteuttavat sitä omassa opetuksessaan? Tulosten perusteella toimintaa Kyösti Kallion koululla voidaan kehittää yrittäjyyskasvatusta tukevampaan suuntaan, sillä opettajat saavat erilaisia näkökulmia sekä varmuutta omaan työskentelyynsä. Lisäksi tutkimus kannustaa kehittämään yhteistyötä työelämän eri toimijoiden kanssa.

Opinnäytetyöni teoriaosuudessa selvitän mitä yrittäjyyskasvatuksella tarkoitetaan: mitä se on, millaisia käytännön toimia se sisältää ja millaisia ovat työelämän vaatimukset yrittäjyyskasvatukselle. Työssäni lähdän liikkeelle Opetussuunnitelman perusteista ja paikallisista opetussuunnitelmista, sillä näiden avulla ohjataan opetusta Suomen kouluissa. Perusteiden ja suunnitelmien sisällössä pureudun tarkemmin alakoululaisten laaja-alaiseen osaamiseen ja kohtaan Työelämätaidot ja yrittäjyys. Jotta päästäisiin yrittäjyyskasvatukseen täytyy myös tarkastella paremmin, mitä yrittäjyydellä tarkoitetaan.

2 PERUSOPETUS JA OPETUSSUUNNITELMAN PERUSTEET

Perusopetuksen tehtävänä on tukea oppilaita kasvamisessa, jotta heille muodostuisi myönteinen minäkäsitys ja heistä tulisi aktiivisia sekä sivistyneitä ihmisiä. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (2014, 16) mukaan sivistys näkyy henkilön tavassa suhtautua itseensä, muihin ihmisiin ja ympäristöön. Sivistynyt ihminen toimii niin, että hänessä näkyy arvostus itseä, muita ihmisiä ja ympäristöä kohtaan. Sivistys näkyy myös suhtautumisessa tietoon sekä henkilön toimintatavoissa ja halussa toimia asioiden hyväksi. Sivistynyt ihminen osaa käyttää tietoa kriittisesti sekä pyrkii ottamaan vastuuta omasta kehittämisestä ja hyvinvoinnista. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 16.)

Opetussuunnitelman perusteet on valtakunnallinen ohjeistus siitä, kuinka opetusta Suomen kouluissa tulee järjestää ja mitkä ovat sen tavoitteet, jotta kaikki saisivat tasa-arvoista ja tasa-arvoisesti opetusta. Suurin osa opetussuunnitelman perusteista koostuu oppiaineiden tavoitteiden ja sisältöjen kuvauksista, oppiainekohtaisesti ja laaja-alaisen osaamisen näkökulmasta. Perusteissa linjataan myös sitä, miten koulujen on otettava huomioon arvoperusta, oppimiskäsitteet ja toimintakulttuuri. Pedagogisten linjausten avulla koulut voivat kehittää omaa toimintaansa niin, että oppilaiden mielenkiinto ja motivaatio oppimiseen lisääntyy. (Opetushallitus.)

Opetussuunnitelman perusteita laadittaessa on lähdetty käsityksestä, että oppilas on aktiivinen toimija. Oppiminen on olennainen osa ihmiseksi kasvamisessa ja hyvän elämän rakentamisessa ja se tapahtuu vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Oppiminen on yksin ja yhdessä tekemistä, ajattelemista, suunnittelemista, tutkimista sekä menetelmien ja tulosten monipuolista arvioimista. Siksi onkin tärkeää, että oppijoilla on tahtoa ja taitoja toimia ja oppia yhdessä. Oppilaita ohjataan myös huomaamaan, mitä seurauksia heidän toimintansa aiheuttaa ja miten ne vaikuttavat muihin ihmisiin ja ympäristöön. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 17.)

Opetussuunnitelman perusteet on laadittu erikseen eri koulutusasteille ja niitä uudistetaan aika ajoin. Opetushallituksen mukaan uudistusten tarkoituksena on varmistaa, että suomalaiset lapset ja nuoret saavat jatkossakin sellaista opetusta, että heidän taitonsa ja osaamisensa ovat kansainvälisestikin mitattuna hyvällä tasolla. Uudet peruskoulun opetussuunnitelmat on otettu

käyttöön kaikissa kouluissa 1–6 vuosiluokkien osalta 1.8.2016 alkaen. Ylempien vuosiluokkien opetussuunnitelma otettiin käyttöön porrastetusti vuosien 2017–2019 aikana. (Opetushallitus.)

Opetussuunnitelman perusteissa linjataan opetuksen järjestämisestä yleisesti, mutta ne antavat pohjan paikallisesti laadittaville opetussuunnitelmille. Paikalliset opetussuunnitelmat ohjaavat opetusta ja koulutyötä tarkemmin. Niissä voidaan ottaa huomioon kunnan tai koulun omat tarpeet ja näkökulmat niin, että eri oppiaineissa opetusta voidaan tarjota syventävästi tai yhdistellen eri oppiaineita. (Opetushallitus.)

2.1 Laaja-alainen osaaminen

Uudet opetussuunnitelmat korostavat laaja-alaista osaamista, joka tarkoittaa eri tietojen ja taitojen hallintaa ja niitä yhdistävää osaamista. Tiedot, taidot, arvot, asenteet ja tahto muodostavat siis yhden kokonaisuuden, jota kutsutaan laaja-alaiseksi osaamiseksi. Osaaminen puolestaan viittaa kykyyn käyttää näitä tietoja ja taitoja tilanteen edellyttämällä tavalla. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 20.) Jokainen opiskeltava oppiaine edistää omalta osaltaan laaja-alaista osaamista, jota tarvitaan opiskelussa, työelämässä ja aktiivisena kansalaisena toimimisessa (Opetushallitus).

Laaja-alaisia osaamiskokonaisuuksia on seitsemän ja niillä on useita yhtymäkohtia toisiinsa. Yhteinen tavoite niille kaikille kuitenkin on, että ikäkaudet huomioon ottaen tuetaan oppilaiden kasvua itseään arvostaviksi ihmisiksi ja yhteiskunnan jäseniksi. Erityisen tärkeää on, että oppilaat oppivat tunnistamaan omat vahvuutensa ja kehittymismahdollisuutensa. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 20.)

Perusopetuksen opetussuunnitelman 2014 laaja-alaisen osaamisen oppimiskokonaisuudet ovat

- ajattelu ja oppimaan oppiminen (L1)
- kulttuurinen osaaminen, vuorovaikutus ja ilmaisu (L2)
- itsestä huolehtiminen ja arjen taidot (L3)
- monilukutaito (L4)
- tieto- ja viestintäteknologinen osaaminen (L5)

- työelämätaidot ja yrittäjyys (L6)
- osallistuminen, vaikuttaminen ja kestävä tulevaisuuden rakentaminen (L7).

Laaja-alaisessa osaamisessa tavoitteet vaihtelevat oppilaiden vuosiluokan mukaan. Perusopetuksen 1–2 luokkalaisille on tarjottava tilaisuuksia työskennellä erilaisissa kokoonpanoissa. Työtä on opittava tekemään niin yksin kuin ryhmässäkin, siksi perusopetuksen 1–2 luokilla harjoitellaan ryhmässä toimimista ja yhteistyötä sekä omalle ikäkaudelle sopivaa vastuun kantoa. Oppilaita kannustetaan tutkimaan uusia asioita ja rohkaistaan luottamaan itseensä. Heitä kannustetaan miettimään missä he ovat hyviä ja mitä he voisivat tehdä toisten hyväksi kotona ja koulussa. Oppilaita myös tutustutetaan eri ammatteihin ja heille opetetaan, mikä on työn tekemisen merkitys yhteiskunnalle, erityisesti perheiden arjen ja toimeentulon kannalta. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 101.)

Vuosiluokilla 3–6 tavoitteena on oppimaan oppimisen kehittäminen sekä omien opiskelutapojen ja -taitojen tunnistaminen ja kehittäminen (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 154). Helsingin yliopiston (2020) Koulutuksen arviointikeskuksen määritelmän mukaan oppimaan oppimisella tarkoitetaan osaamista, asenteita ja ennakkokäsityksiä, joita oppilailla on ja jotka ohjaavat uuden oppimista:

Oppimaan oppiminen on kykyä ja halua ottaa vastaan oppimishaasteita, valmiutta jatkaa työskentelyä myös silloin, kun tehtävät ovat vaikeita, ja kykyä ylittää epäonnistumisen tuottama pettymys tai sen uhka. Myös kyky iloita ja nauttia uusista haasteista, oppimisesta ja omasta osaamisesta kuuluu oppimaan oppimiseen. (Helsingin yliopisto 2020.)

2.2 Työelämätaidot ja yrittäjyys

Perusopetuksen yhtenä tavoitteena on edistää oppilaiden kiinnostusta ja myönteistä asennetta työtä ja työelämää kohtaan sekä vahvistaa siihen liittyvää tietopohjaa. Työelämätaidot ja yrittäjyys on laaja-alaisen osaamisen yksi kokonaisuus, jossa näitä tavoitteita määritellään tarkemmin. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 23.)

Oppilaiden on tärkeä saada kokemuksia, jotka auttavat oivaltamaan työn ja yritteliäisyyden merkityksen, yrittäjyyden mahdollisuudet sekä oman vastuun yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä. Koulutyö järjestetään niin, että oppilaat voivat kartuttaa

työelämäntuntemustaan, oppia yrittäjämäistä toimintatapaa ja oivaltaa koulussa ja vapaa-ajalla hankitun osaamisen merkityksen oman työuran kannalta. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 23.)

Yleissivistävän opetuksen osalta yrittäjyyskasvatus mainittiin opetussuunnitelman perusteissa ensimmäisen kerran jo vuonna 1994. Se on sijoitettu opiskeltaviin aihekokonaisuuksiin, joissa käsiteltäviä teemoja yhdistää oppiainerajat ylittävä opiskelu sekä ajankohtaisuus. (Leskinen 2000, 13.) Ristimäen (2004, 35) mukaan yrittäjyyskasvatuksen nostaminen opetussuunnitelman perusteisiin 1990-luvulla voi johtua silloisesta lamasta ja talouden taantumasta.

Vuoden 2004 opetussuunnitelman perusteissa aihekokonaisuuden nimenä oli Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys. Siinä kuvattiin yksityiskohtaisemmin tavoitteita, joiden mukaan oppilaiden tulee osata hahmottaa yhteiskuntaa eri toimijoiden näkökulmista ja kehittää valmiuksia, jotta he voivat osallistua yhteiskunnan toimintaan. Lisäksi tavoitteena oli luoda pohja yrittäjämäisille toimintatavoille. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 40.)

Koulun oppimiskulttuurin ja toimintatapojen tulee tukea oppilaan kehittymistä oma-toimiseksi, aloitteelliseksi, päämäärätietoiseksi, yhteistyökykyiseksi ja osallistuvaksi kansalaiseksi sekä tukea oppilasta muodostamaan realistinen kuva omista vaikutusmahdollisuuksistaan (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 40).

3 OPETUKSEN JÄRJESTÄMINEN PAIKALLISELLA TASOLLA

Opetussuunnitelman perusteissa linjataan hyvin yleisellä tasolla opetuksen järjestämisestä Suomessa. Se, miten koulutyö järjestetään käytännössä, päätetään paikallisesti kunnittain. Koulukohtaiset ratkaisut, työn- ja vastuunjako sekä muu käytännön toteutus täsmennetään koulukohtaisessa opetussuunnitelmassa ja/tai lukuvuosisuunnitelmassa. Siinä kuvataan yhteistyön järjestäminen, kehittäminen ja tavoitteet eri yhteistyötahojen kanssa, turvallisuus sekä miten huolehditaan oppilaiden osallisuuden toteutumisesta. Lisäksi paikallisessa opetus- tai toteutussuunnitelmassa on huomioitava opetuksen ja kasvatuksen tavoitteita tukeva muu toiminta, kuten kerhotoiminta ja koulukirjastotoiminta. Huomioitava on myös aamu- ja iltapäivätoiminnan, kouluruokailun sekä koulumatkojen ja -kuljetusten järjestäminen ja niiden tavoitteet sekä näistä tiedottaminen oppilaille ja huoltajille. Paikallisesti päätetään, miten oppilaat ja huoltajat osallistuvat toimintakulttuurin kehittämiseen sekä mitä muuta yhteistyötä ja keiden toimijoiden kanssa tehdään toimintakulttuurin kehittämiseksi. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, 9–13.)

3.1 Opetuksen järjestämisestä Nivalassa

Nivalan kaupunkikonsernin 2018–2020 strategian mukaan Nivalassa arvostetaan yrittäjyyttä ja työn tekemistä. Päämääränä on yrittäjyyteen ja työllistymiseen kannustava maaseutukaupunki, jossa kehitetään yrityksiä ja tehdään yhteistyötä yhteisen hyvän saavuttamiseksi. Strategian mukaan yrittäjyyskasvatus on osa nivalalaista arkea. Tavoitteisiin päästään vahvistamalla monipuolista osaamista ja elinikäistä oppimista, panostetaan kehitys- ja tutkimustyöhön sekä tukemalla verkostoitumista. (Nivalan kaupunkistrategia 2018–2020.)

Nivalan kaupungin peruskoulun opetussuunnitelman mukaan toimivan ja turvallisen työympäristön perustana on hyvä johtajuus, suunnitelmallisuus ja johdonmukaisuus. Hyvä koulupäivä luodaan hyvällä ilmapiirillä ja yhteishengellä sekä toisten huomioonottamisella. Kouluyhteisössä jokaisen on kunnioitettava toinen toistaan ja oppilaat on kohdattava yksilöinä, heitä on rohkaistava omien näkemysten ilmaisemiseen. Tavoitteena on kodin ohella antaa tietoa ja kasvattaa vastuuntuntoisia nuoria. Koulussa käytetään yhteisöllisiä toimintatapoja ja koulupäivän

on oltava rakenteeltaan sellainen, että se tukee näitä tavoitteita. (Nivalan kaupungin perusopetuksen opetussuunnitelma 2016, 45.)

Nivalan kouluissa korostetaan tiedon etsimisen taitoa ja painotetaan hyvää teknistä lukutaitoa sekä luetun ymmärtämistä. Tieto- ja viestintäteknologiaa käytetään vuorovaikuttamisessa ja verkostoitumisessa sekä oppimisen välineenä monipuolisesti, luovasti mutta turvallisesti. Nivalan kouluissa hyödynnetään aktiivisesti myös sähköisiä oppimisympäristöjä. Toiminnallisia ja monipuolisia työtapoja käyttämällä oppilaita ohjataan luovuuteen, pitkäjänteisyyteen ja kriittiseen ajatteluun. Liikunnallisen elämäntavan lisäksi oppilaita ohjataan ilmaisemaan omia mielipiteitään ja perustelemaan ne sekä ottamaan vastuuta omasta itsestään ja huomaamaan omien tekojen ja valintojen seuraukset. Oppilaille annetaan mahdollisuus vaikuttaa omiin ja yhteisönsä asioihin sekä ohjataan ymmärtämään sääntöjen, sopimusten ja luottamuksen merkitys. Oppilaita kannustetaan sinnikkyuteen ja työn loppuun saattamiseen sekä arvostamaan omaa ja toisten työtä ja niiden tuloksia. (Nivalan kaupungin opetussuunnitelma 2016, 34–37.)

Nivalan kaupungin opetussuunnitelman mukaan kaupungin kouluissa on lukuvuosittain valittava vähintään yksi monialainen oppimiskokonaisuus, joka toteutetaan opettajien ja luokkien tai koulujen välisenä yhteistyönä. Tarkemmat kuvaukset oppimiskokonaisuuksista ja opetuksen eheyttämisestä on kirjattava koulun omaan lukuvuosisuunnitelmaan. Oppilaiden osallisuus näkyy käytännön työskentelyssä ja arvioinnissa, heitä kannustetaan ottamaan vastuuta omasta opiskelustaan. Yhteiskunnallisen vaikuttamisen taitoja harjoitellaan esimerkiksi oppilaskuntatoiminnan kautta. (Nivalan kaupungin perusopetuksen opetussuunnitelma 2016, 44, 46.)

Oppilaiden on lukukausittain arvioitava itse omaa osaamistaan ja käyttäytymistään. Heitä ohjataan sekä yksilöinä että ryhmänä havainnoimaan omia vahvuuksiaan, oppimistaan ja sen edistymistä sekä näihin vaikuttavia tekijöitä. Tarkoituksena on, että opettajat auttavat oppilaita ymmärtämään heidän ikäkaudelleen asetettuja tavoitteita sekä etsimään parhaita toimintatapoja tavoitteiden saavuttamiseksi. Myönteistä ja rakentavaa palautetta on annettava oppilaille sekä yksilöinä että ryhmänä. Tällä pyritään osoittamaan, että työssä onnistumiseen on monenlaisia tapoja. (Nivalan kaupungin perusopetuksen opetussuunnitelma 2016, 61–62.)

Koulutyön ulkopuolisen toiminnan, kuten esimerkiksi kerho- ja kirjastotoiminnan sekä aamu- ja iltapäivätoiminnan tavoitteena on lasten ja nuorten osallisuuden lisääminen. Yhteistyötä tehdään mm. kulttuuri-, liikunta-, nuoriso- ja kirjastopalveluiden, yritysten sekä muiden oppilaitosten kanssa. Sekä koulun sisäiset että ulkopuoliset yhteistyömuodot ja -tahot, sekä niiden seuranta ja kehittäminen kuvataan jokaisen koulun omassa lukuvuosisuunnitelmassa. (Nivalan kaupungin perusopetuksen opetussuunnitelma 2016, 47, 59).

3.2 Kyösti Kallion koulun toimintasuunnitelma

Nivalassa, Pohjois-Pohjanmaalla sijaitsee Kyösti Kallion koulu. Koulu on peruskoulu, jossa opetusta annetaan esikoululaisille ja yleisopetuksen 1–6 vuosiluokille sekä erityisopetusta tai opetusta pienryhmissä esiopetuksesta 9. vuosiluokkaan asti. Lukuvuonna 2019–2020 Kyösti Kallion koulussa oli yhteensä noin 370 oppilasta, 27 opetusryhmää ja 32 opettajaa. (Kyösti Kallion koulun lukuvuositedote 2019–2020.)

Kyösti Kallion koulun toimintasuunnitelmassa lukuvuodelle 2019–2020 kerrotaan opetuksen eheyttämisestä ja kuinka sitä koululla toteutetaan. Toimintasuunnitelman mukaan samaa teemaa voidaan opiskella useammassa aineessa yhtä aikaa ja jaksottamalla opetus niin, että samaan teemaan kuuluvat asiat opetellaan loogisessa järjestyksessä. Toiminnallisuutta koulutyöskentelyyn saadaan mm. järjestämällä teemapäiviä ja tapahtumia sekä tekemällä opintokäyntejä. Yhdistelemällä ja integroimalla oppiaineita toisiinsa voidaan toteuttaa myös pitempikkestoisia oppimiskokonaisuuksia. Toimintasuunnitelman mukaan jokaisen luokan monialaisten oppimiskokonaisuuksien viikkotuntimäärä tulee lukuvuonna 2019–2020 käyttää kansainvälisyshankkeen projektien toteuttamiseen ja ne tehdään luokkien välisenä yhteistyönä. (Kyösti Kallion koulun toimintasuunnitelma 2019–2020.) Kuvassa 1 on Kyösti Kallion koulun oppilaita Do! Learn! Be sustainable! -kansainvälisyshankkeen Suomen esittelyvideolta. Hanke on kahden vuoden mittainen Erasmus+ -hanke, jossa Kyösti Kallion koulu tekee yhteistyötä Ranskasta, Espanjasta ja Italiasta olevien koulujen kanssa.

KUVA 1. Toiminnallisuutta ja ryhmätyöskentelyä Kyösti Kallion koululla (Kyösti Kallion koulu 2018–2019)

Koulun ulkopuolella annettavaa opetusta voi koulun oman toimintasuunnitelman mukaan toteuttaa opinto- ja luokkaretkien sekä leirikoulujen muodossa. Retket voivat suuntautua Nivalaan tai Nivalan ulkopuolelle. Lisäksi toimintasuunnitelmassa kerrotaan, kuinka retkien ja leirikoulujen järjestämisessä tulee toimia, kenen kanssa niiden järjestämiseksi tehdään yhteistyötä ja millä aikataululla niitä voi järjestää. (Kyösti Kallion koulun toimintasuunnitelma 2019–2020.)

Kyösti Kallion koulun toimintasuunnitelmassa mainitaan koululla järjestettävästä aamu- ja ilta-päivätoiminnasta sekä erilaisista koulun kerhoista. Toimintasuunnitelmaan on listattu myös tapahtumia, joita aiotaan järjestää lukuvuoden aikana. Tapahtumista, joiden aikataulu on selvillä jo lukuvuoden alussa, ilmoitetaan myös toteutusaika. Lukuvuonna 2019–2020 Kyösti Kallion koululla on järjestetty mm. harrasteviikko, liikenneturvallisuusviikko ja ehkäisevän päihdetyön viikko, jotka ovat useamman päivän mittaisia oppimiskokonaisuuksia. Listassa mainitaan myös meneillään oleva kansainvälisyysshanke sekä luetellaan juhlia, myyjäisiä ja urheilukisoja, joita on aiottu järjestää tai joihin on aiottu ottaa osaa lukuvuoden aikana. (Kyösti Kallion koulun toimintasuunnitelma 2019–2020.)

Kyösti Kallion koulun lukuvuoden 2019–2020 toimintasuunnitelman mukaan koulu tekee yhteistyötä mm. Nivalan seurakunnan, kirjaston ja koulukuljetuksen järjestäjien kanssa. Kerran kuukaudessa seurakunnan työntekijät käyvät koululla pitämässä päivänavauksen, muulloin niistä huolehtivat opettajat. Kaikille koulun oppilaille on myös varattu mahdollisuus käyttää kirjastopalveluja. Kirjastoauto vierailee koululla säännöllisesti ja jokainen luokka pääsee käymään kirjastoautossa omalla vuorollaan. Koululla on myös oma kirjasto, jonka vastaavana henkilönä toimii koulun opettajista tietty henkilö. (Kyösti Kallion koulun toimintasuunnitelma 2019–2020.)

4 YRITTÄJYYDEN ERI ULOTTUVUUDET

4.1 Yleistä yrittäjyys-käsitteestä

Mitä yrittäjyys on? Jotta yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa, täytyy ensin tietää mitä yrittäjyydellä tarkoitetaan. Yrittäjyydelle ei ole yksiselitteistä määritelmää. Voidaan sanoa, että yrittäjyydelle on yhtä monta määritelmää kuin on määrittelijöitäkin. Omanlaisensa sävyn määrittelmille antavat aikakausi sekä se, minkä tieteenalan edustaja on määrittelijänä. Yhteneviäkin piirteitä niistä löytyy, sillä suurimmassa osassa mainitaan riski jossain muodossa. (Leskinen 2000, 25–26.) Myös ammatillinen status vaikuttaa siihen, miten kukakin määrittelee yrittäjyyden. Leskisen (2000, 71–72) mukaan yrittäjyys voi merkitä oman yrityksen perustamisen lisäksi sisäistä yrittäjyyttä palkkatyössä tai vapaa-ajan harrastustoiminnassa.

Yhteiskunnassa tapahtuneiden muutosten, suhdannevaihtelujen, työelämän muutosten ja globaalien talouden arvaamattomuus ovat vaikuttaneet siihen, että ”perinteisiä” yrittäjän taitoja on alettu arvostaa jokaisen kansalaisen tarvitsemina taitoina. Euroopan komissio on jo vuonna 2005 linjannut, että yrittäjyys on yksi kansalaisten avaintaito. Suomen strategiassa se on muotoiltu niin, että yrittäjyys sisältää luovuuden, innovaatiokyvyn ja riskinoton sekä kyvyn suunnitella ja johtaa toimintaa tavoitteiden saavuttamiseksi. Myös monet tutkijat ovat sitä mieltä, että yrittäjämäiset taidot ovat tärkeitä kaikille. Tiedot ja taidot, joita yrittäjyydessä ja yhteiskunnallisessa osallistumisessa tarvitaan, menevät osin päällekkäin, joten pelkän liiketalousosaamisen opettaminen ei riitä hyvään yrittäjyyskasvatukseen. (Rytkölä, Kesler & Karhuvirta 2011, 133–134.)

Kansikas (2007, 7) muotoilee, että kasvu yrittäjyyteen näkyy työntekijöissä aloitekykyisyydessä, yritteliäisessä asenteessa sekä yrittäjämäisenä päätöksentekona ja työnä. Reittejä hyvinvointialan yrittäjyyteen (2020) -sivuston mukaan yrittäjältä vaaditaan oma-aloitteisuutta, aktiivisuutta sekä kykyä ja rohkeutta ottaa riskejä ja kantaa vastuuta. Yrittäjällä on oltava hyvät työelämätaidot, joihin kuuluvat verkosto- ja vaikuttamisosaaminen, neuvottelutaidot ja kustannustietoisuus, yleinen liiketoimintaosaaminen ja yrittäjähenkisyys. Hyvällä liiketoimintaosaamisella luodaan taloudellisesti kannattava, asiakkaita tyydyttävä, tehokas ja kehittyvä yritys. Tär-

keää on, että yrittäjä tuntee itsensä, omat vahvuutensa ja heikkoutensa sekä osaa hakea tarvittaessa tukea ja apua. (Reittejä hyvinvointialan yrittäjyyteen 2020.) Näiden ominaisuuksien lisäksi yrittäjän on tunnettava alaa koskeva lainsäädäntö ja muita erityispiirteitä.

Yrittäjyyden ei aina tarvitse suuntautua vain oman tilanteen parantamiseen. Laajemmasta perspektiivistä katsottuna yrittäjyys voi suuntautua sosiaalisten ja yhteisöllisten toimintojen kehittämiseen, jolloin keskeistä on yhteisön kyky ideoida ja toteuttaa yhdessä. Tällainen yhteisöyrittäjyys ei useinkaan liity kaupankäyntiin eikä sillä ole tarkoitus saada taloudellista hyötyä. Tarkkoja havaintoja tekevät näkevät yhteiskunnassa vallitsevia puutteita ja epäkohtia. Yrittäjää motivoi halu näiden epäkohtien ratkaisemiseen, jotta ihmisten ja yhteiskunnan hyvinvointi ja elämänlaatu paranisivat. (Rytkölä ym. 2011, 127–129.) Yrittäjyys voidaan jakaa ulkoiseen, sisäiseen ja omaehtoiseen yrittäjyyteen. Näillä termeillä voidaan paremmin kuvata sitä, mistä perspektiivistä yrittäjyyttä katsotaan.

4.2 Ulkoinen yrittäjyys

Ulkoinen yrittäjyys on juuri sitä, mitä yrittäjyyskasvatus-käsitteestä tulee ensimmäisenä mieleen: yrityksen perustamista, omistamista ja liiketoiminnan pyörittämistä. Myös yrittäjä-sanana määritelmiä sanakirjoissa ja internetissä viittaavat hyvin vahvasti juuri ulkoiseen yrittäjyyteen.

Yrityksen perustamisen oppaan (2018, 4) mukaan yrityksen perustaminen lähtee liikkeelle liiketoimintasuunnitelman laatimisesta. Liiketoimintasuunnitelma on suunnitelma yrityksen myynnistä ja markkinoinnista, hinnoittelusta, tarvittavasta henkilöstöstä, tuotannon resursseista, tuotekehittelystä, mahdollisista patenteista ja se sisältää myös pohdintaa mahdollisista riskeistä (Yrityksen perustamisen opas 2018, 4). Omasta mielestäni kuitenkin yrityksen perustaminen lähtee liikkeelle yritysideoista eli ajatuksesta siitä, millaista elinkeinotoimintaa on tarkoitus harjoittaa. Seuraava vaihe on vasta liiketoimintasuunnitelma, jossa yritysideoa jatkajalostetaan ja saatetaan kirjalliseen muotoon.

Yrityksen perustamiseen tarvitaan pääomaa. Liiketoimintasuunnitelman laatimisen jälkeen yrittäjäksi aikova voi hakea rahoitusta yrityksen toimintaa varten. Monet rahoittajat ovat kiinnostuneita suunnitellun yrityksen toiminnasta ja vaativat nähtäväkseen liiketoimintasuunnitelman. Tässä vaiheessa täytyy miettiä myös oikean yhtiömuodon valitsemista. Yrityksen toiminnan

laajuus sekä rahoitusjärjestelyt vaikuttavat yhtiömuodon valitsemiseen. (Yrityksen perustamisen opas 2018, 7–13.)

Perustettavasta yrityksestä täytyy tehdä perustamisilmoitus. Sitä laadittaessa yrityksellä täytyy olla nimi. Perustamisilmoitukseen täytyy liittää, valitusta yhtiömuodosta riippuen, joko yhtiösopimus, perustamissopimus ja yhtiöjärjestys tai perustamissopimus ja osuuskunnan säännöt. Ennen yritystoiminnan aloittamista yrittäjän täytyy myös ottaa selvää, mitä lupia hän tarvitsee yrityksen toimintaa varten ja kenelle tai mistä hän on velvollinen ilmoittamaan yrityksensä toimintaan liittyvistä asioista. (Yrityksen perustamisen opas 2018, 14–21.)

Yritystoiminnassaan yrittäjän kannattaa keskittyä vain ydintoimintoihin eli siihen, mitä osaa parhaiten. Yrityksen toimintoja suunnitellessa joidenkin toimintojen, kuten kirjanpidon, kohdalla kannattaa harkita sen ulkoistamista alan ammattilaisille. Myös tuotteiden ja palvelujen laskutus on oleellinen osa yrityksen toimintaa ja se täytyy olla kunnossa jo ennen toiminnan aloittamista. Yritystoimintaan, varsinkin kirjanpitoon, liittyvien dokumenttien arkistointi on lakisääteistä. (Yrityksen perustamisen opas 2018, 22–26.) Tilinpäätös, kirjanpidot, tositteet ja muu kirjanpitoaineisto tulee säilyttää tosittelajista riippuen 6–10 vuotta tilikauden päättymisen jälkeen (Kirjanpitolaki 1997/1336 10 §).

Yrittäjä voi tarvita yrityksessään työntekijöitä. Oppaassa ensimmäisen työntekijän palkkaamiseen (2019, 9) mainitaan, että työnantajaksi ryhtyminen tuo mukanaan erilaisia velvoitteita, joissa on otettava huomioon lainsäädäntö ja toimialakohtaiset työehtosopimukset. Toisten työllistäminen kuuluu yrittäjyyteen. Työvoiman palkkaaminen mahdollistaa liiketoiminnan kehittämisen ja parantamisen sekä oman työtaakan keventämisen. (Opas ensimmäisen työntekijän palkkaamiseen, 2.)

Yritystoimintaa varten yrittäjän täytyy hankkia yritykselleen mahdollisesti toimitilat ja työvälineet. Yrittäjän täytyy myös hankkia yrityksen tuotannon ja toiminnan kannalta oleellisia materiaaleja ja huolehtia niiden sekä valmiiden tuotteiden varastoinnista ja kuljetuksesta. Yrittäjän tehtäviin kuuluu myös yrityksen tuotteiden tai palveluiden markkinointi ja myynti. Lisäksi yrittäjän on huolehdittava sekä kiinteän omaisuuden että henkilöstön vakuutuksista. Jatkossa yrittäjyys on kaikkien edellä mainittujen toimintojen ylläpitoa ja kehittämistä sekä uuden luomista.

Tiikkalan (2013, 16) mukaan opetuksessa ulkoinen yrittäjyys liittyykin mitä suuremmassa määrin ammatilliseen koulutukseen, jossa kehitellään liikeideoita sekä opitaan yrittäjyydestä ja työelämästä.

4.3 Sisäinen yrittäjyys

Sisäisellä yrittäjyydellä tarkoitetaan niitä sosiaalisia taitoja ja persoonallisuuteen liittyviä ominaisuuksia, joita työelämässä tarvitaan, niin elinkeinonharjoittajana kuin toisen palveluksessa. Samoja ominaisuuksia tarvitaan yleensäkin arjessa pärjäämisessä. Näistä ominaisuuksista voitaisiin mainita esimerkiksi aloitteellisuus, luovuus, riskinotto, vastuunotto ja tiimityötaidot (Leskinen 2000, 10). Kansikas (2007, 61) kiteyttää, että sisäinen yrittäjyys on luovaa ajattelua ja työskentelyä. Sisäistä yrittäjyyttä tarvitaan myös työskennellessä toisen palveluksessa.

Työelämän vaatimukset ovat muuttuneet niin, että nykyään sisäinen yrittäjyys korostuu kaikessa työnteossa. Peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden tavoitteena onkin oppijoiden sisäisen yrittäjyyden kehittäminen yhteistoiminnallisia työmuotoja käyttämällä (Leskinen 2000, 14).

Luovuus eli innovatiivisuus on uuden kehittämistä ja oppimista. Niin sanottuna katalysaattorina toimiminen puolestaan liittyy innovatiivisuuteen. Eli yrittäjältä itseltään ei vaadita uuden keksimistä, vaan katalysaattorina toimiminen tarkoittaa, että asiat saadaan toimimaan tai eteneväin. Uudistukset kohtaavat usein vastustusta ympäristöstä, jolloin yrittäjältä edellytetään kykyä saada toiminta rullaamaan ja löytää tarvittavat yhteistyökumppanit. Katalysaattorina olemista voidaan harjoitella tai opettaa olemalla ”vainottareita” (why not) ja kannustamalla. (Ristimäki 2004, 32–33.) Oppilaille täytyy havainnollistaa asioita, heidät täytyy vetää mukaan toimintaan ja antaa heille vastuuta tehtävien suorittamisesta. Samalla opettajan täytyy ottaa vastaan ideoita oppilaiden suunnalta. Oppilaat saattavat esittää vaihtoehtoisia toimintatapoja tai näkemyksiä, joihin opettaja voi heittäytyä mukaan.

Rohkeus ja riskien ottaminen kuuluvat olennaisena osana yritystoimintaan ja yrittäjyyteen, nimenomaan sisäiseen yrittäjyyteen. Menestyvä yrittäjä ei kuitenkaan ota harkitsemattomia ris-

kejä, vaan arvioi mahdollisten riskien suuruuden ja toimii sen mukaan. Yrittävälle yksilölle psykologiset ja sosiaaliset riskit voivat olla taloudellisia riskejä merkityksellisempiä. Psykologiset riskit vaikuttavat epäonnistumisten myötä käsitykseen omista kyvyistä. Sosiaaliset riskit liittyvät yhteisöllisyyteen ja sosiaaliseen kanssakäymiseen. (Ristimäki 2004, 27, 30.)

Taulukossa 1 on listattu yrittäjään liittyviä ominaisuuksia. Taulukko perustuu Ristimäen (2004, 50) esittämään, mutta alun perin John Hornadayn laatimaan listauksen, jossa kuvataan yli 40 yrittäjään liittyvää ominaisuutta.

TAULUKKO 1. Yrittäjään liittyviä ominaisuuksia (mukaihen Ristimäki 2004, 50)

Yrittäjään liittyviä ominaisuuksia	
1. itseluottamus	22. kypsyy, tasapainisuus
2. sinnikkyys, päättäväisyys	23. avoimuus ehdotuksille ja kritiikille
3. energisyys, uutteruus	24. vastuuntuntoisuus
4. kekseliäisyys	25. kaukokatseisuus
5. kyky ottaa hallittuja riskejä	26. täsmällisyys, perusteellisuus
6. dynaamisuus	27. yhteistyökykyisyys
7. optimismi	28. hyötyorientoituneisuus
8. saavuttamistarve	29. kyky oppia virheistä
9. monipuolisuus, markkina- ja tuotetietoisuus	30. vallantaju
10. luovuus	31. ystävällisyys
11. vaikutuskykyisyys	32. itsekkyy
12. kyvykkyys tulla toimeen ihmisten kanssa	33. rohkeus
13. aloitteellisuus	34. mielikuviitus
14. joustavuus	35. havaintokykyisyys
15. älykkyys	36. epävarmuuden sietokyky
16. päämääräorientoituneisuus	37. aggressiivisuus
17. täsmällisyys	38. kyky viihtymiseen
18. päätöksentekokyky	39. tehokkuus
19. positiivinen haasteellisuus	40. sitoutuneisuus
20. itsenäisyys	41. kyky luottaa työntekijöihin
21. rehellisyys, oikeamielisyys	42. herkkyys toisia kohtaan

Ristimäki (2004, 51–52) toteaa, että listan perusteella yrittäjien ominaisuudet ovat vahvasti sidoksissa persoonallisuuteen. Hän toteaa, että yrittäjäyyskasvatus liittyy vahvasti persoonallisuuden ja persoonallisten toimintatapojen kehittämiseen ja kehittymiseen. Useat persoonallisuuden kehittymiseen liittyvät teoriat osoittavat, että persoonallisuus ja siihen liittyvät ominaisuudet eivät periydy geneettisesti. Sen sijaan sosiaalisella ympäristöllä on suuri merkitys yksilön ominaisuuksien kehittymisessä. Näin ollen yrittäjäyden edistämisessä koko organisaatiolla

eli koululla on suuri merkitys yrittäjämäisten ominaisuuksien kehittämisessä. (Ristimäki 2004, 51–52.)

4.4 Omaehtoinen yrittäjyys

Omaehtoisuus on sitä, että halu aktiiviseen toimimiseen kumpuaa henkilöstä itsestään. Leskinen (2000, 10) mukaan omaehtoisuus näkyy mm. ajattelussa ja käyttäytymisessä. Kansikkaan (2007, 137) mielestä yksilöiltä vaaditaan kiinnostusta ja aitoa motivaatiota omaa kehittymistä ja kasvua kohtaan, jotta he voivat henkisesti kasvaa yrittäjyyteen. Äänekosken yrittäjyyskasvatuksen strategiassa (2012, 1) kuvaillaan omaehtoiseen yrittäjyyteen kuuluvia asioita, jotka ovat positiivinen asenne elämään, yritteliäs asenne oppimiseen, vastuu itsestä ja osaamisesta sekä halu ja kyky kehittyä. Professori Paula Kyrön mielestä omaehtoinen yrittäjyys on yksilön omatoimisuutta ja aktiivista vastuunottamista (Äänekosken yrittäjyyskasvatuksen strategia 2012, 1).

Omaehtoinen yrittäjyys poikkeaa sisäisestä yrittäjyydestä siinä, että omaehtoinen yrittäjyys liittyy aina yksilöön, sisäinen yrittäjyys voi kehittyä myös yhteisössä. Sisäistä ja omaehtoista yrittäjyyttä voidaan opettaa jo alakoulussa ja jopa varhaiskasvatuksessa esimerkiksi vahvistamalla oppijan itsetuntoon ja motivaatioon liittyviä tekijöitä, luovuutta, riskinottoa sekä vaihtoehtoisten ratkaisujen etsimistä, tavoitteiden asettamista ja niihin pääsemistä sekä yhdessä toimimista. (Tiikkala 2013, 15.)

Yrittäjänä toimivilla täytyy olla tahtoa yrittäjänä toimimiseen. Jokin motiivi ajaa heitä eteenpäin. Leskinen (2000, 28) mainitsee, että motiivi voi olla sidoksissa joihinkin esineisiin/välineisiin tai rahaan. Motiivi voi liittyä myös tunteisiin kuten riippumattomuuden tunteeseen tai kehittymistarpeisiin, joita edustaa esimerkiksi luovuus. Kansikas (2007, 137) puolestaan listaa motiiveiksi halun saada arvostusta, toteuttaa itseään, tehdä itsenäisiä päätöksiä, toteuttaa oma visio tai oppia uusia asioita.

Omat asenteet opittavaa asiaa tai työtehtävää kohtaan vaikuttavat motivaatioon. Oppiminen vaatii avoimuutta uudelle tiedolle ja uusille kokemuksille. Myös läheisten, opettajien sekä opiskelutovereiden antama myönteinen palaute motivoi jatkamaan ja rakentavasta kritiikistä saa

vinkkejä siitä, mitä kannattaisi tehdä toisin. Leskinen (2000, 53) mainitseekin, että asenne- ja arvokasvatus ovat yrittäjyyskasvatuksen tärkeimpiä osa-alueita.

5 YRITTÄJYYSKASVATUS ALAKOULUSSA

5.1 Yleistä yrittäjyyskasvatuksesta

Yrittäjyys-sana liitetään helposti yrittäjään, joka hoitaa yritystoimintaa omistamassaan yrityksessä. Leskinen (2000, 15) mainitsee, että keskusteluissaan opettajien kanssa hän on huomannut, että opettajat yhdistävät yrittäjyyskasvatuksen ennen kaikkea ulkoiseen yrittäjyyteen ja etenkin alempien vuosiluokkien opettajat kokevat, ettei yrittäjyyskasvatus sovellu koulutyöhön.

Ristimäen (2004, 13) mukaan opetussuunnitelmien yleisluontoisuus ja saman yrittäjyyskasvatus-termin käyttäminen puhuttaessa eri kouluasteiden opetuksesta, on omiaan aiheuttamaan hämmennystä. Sanoina yrittäjyys ja yrittäjyyskasvatus kantavat mukanaan merkityksiä, jotka hämmentävät ja herättävät kysymyksiä niiden tarkoituksesta. Samoilla linjoilla ovat myös Rytkölä ym. (2011, 129), sillä heidän mukaansa suomen kieli on kankeaa ja huonosti kuvailevaa; yrittäjyyskasvatuksen eri ulottuvuuksia voidaankin paremmin kuvata englanninkielisten termien *entrepreneurship education* ja *enterprise education* kautta, joista ensimmäinen liittyy yritystoimintaan ja ammatinharjoittamiseen ja jälkimmäinen yritteliäisyyteen ja asenteisiin sekä yhteiskunnan jäsenenä toimimiseen.

Peruskoulun opetussuunnitelman perusteita laatineen työryhmän mielestä laaja-alaiseen osaamiseen sisällytetyt aihekokonaisuudet kuuluvat tulevaisuuden kansalaistaitoihin. Ne eivät ole yksittäisiä taitoja vaan laajempia osaamiskokonaisuuksia. Kansalaistaitojen kehittyminen vaatii sosiaalisia tilanteita, vaihtelevia ympäristöjä ja aktiivista roolia oppimisessa. (Rytkölä ym. 2011, 131–132). Taulukossa 2 on kuvattu tarkemmin, mitä kansalaistaidot ovat yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta.

TAULUKKO 2. Kansalaisen taidot yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta (mukaihen Rytkölä ym. 2011, 139)

	Yrittäjyyskasvatus
Tiedot	Perustiedot yhteiskunnan eri järjestelmien toiminnasta

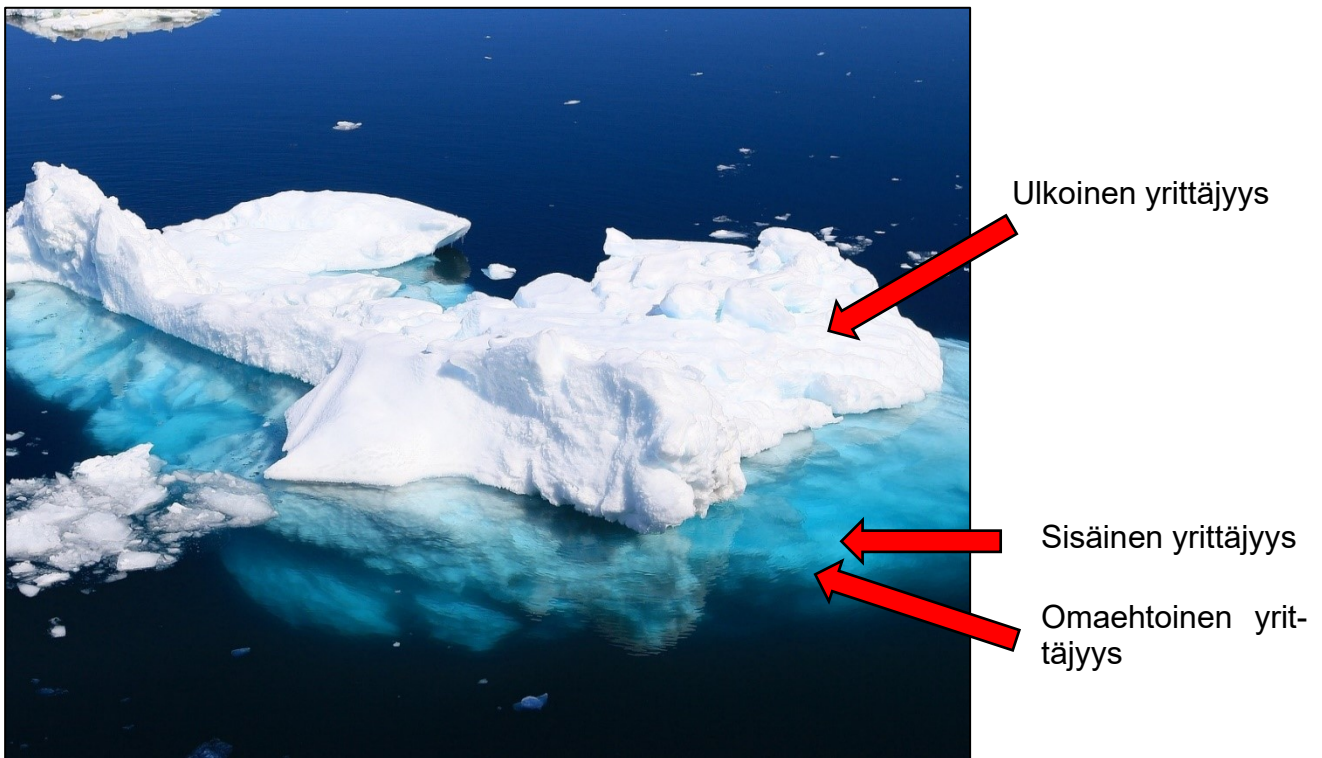
(jatkuu)

TAULUKKO 2. (jatkuu)

Taidot	Projektitaidot, ongelmanratkaisutaidot, tiedon hankinta, luovuus, kriittinen pohdinta ja lukutaito, soveltaminen, kommunikointi (käden taidot)
Asenteet	Vastuullisuus, valmius ottaa itse vastuuta, vastuu omasta oppimisesta, riippumattomuus, turvallisuus
Arvot	Demokratia, ihmisoikeudet, kestävä kehitys, rehellisyys, tiedon kunnioittaminen, eettisyys

5.2 Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet

Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena ei ole pelkästään uusien yritysten perustaminen (Leskinen 2000, 51; Ristimäki 2004, 27). Vallalla on virheellinen käsitys, jonka mukaan yrittäjyyskasvatus on vain ja ainoastaan liiketoimintaan liittyvien asioiden opettamista, vaikka sen tavoitteena on tarjota oikeanlaista tietoa yrittäjyydestä ja kunkin yksilön soveltuvuudesta tähän työnteon rooliin. Virheellistä mielikuvaa edesauttavat uutiset, joissa kerrotaan erilaisista koulujen projekteista, joissa kerätään rahaa ja puhutaan yrittäjyyskasvatuksesta. Yrittäjyyskasvatusta voitaisiin kuitenkin verrata jäävuoreen. Tällaiset liiketoimintaan ja ulkoiseen yrittäjyyteen liittyvät asiat ovat se näkyvä osa, jäävuoren huippu. Sisäinen ja omaehtoinen yrittäjyys, suurin osa koko möhkäleestä, löytyvät pinnan alta. (Ristimäki 2004, 27,89.) Kuvassa 2 havainnollistetaan tätä mielikuvaa yrittäjyyden eri ulottuvuuksien jakautumisesta.

KUVA 2. Yrittäjyyskasvatus on kuin jäävuori, josta on näkyvissä vain osa (Needpix.com)

Lapset ovat luonnostaan yritteliäitä. Leskinen (2000, 3, 11) kiteyttää, että yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on auttaa oppijoita kasvamaan selviytyjiksi, jotka pärjäävät muuttuvan yhteiskunnan vaatimuksissa ja jotka näkevät itsensä työllistämisen yrittäjänä mahdollisuutena. Tarkoituksena on kehittää oppilaiden yrittäjämäisiä ajattelu- ja käyttäytymismalleja sekä lisätä yrittäjyyden muotojen tuntemista. Mitä nuoremmista oppilaista on kyse, sen enemmän yrittäjyyskasvatus painottuu sisäiseen yrittäjyyteen. Ensin keskitytään asenteisiin ja vasta myöhemmässä vaiheessa tietoihin ja taitoihin. (Leskinen 2000, 13–14.)

Rytkölän ym. (2011, 130) mukaan peruskoulujen opettajat näyttäisivät ymmärtävän yrittäjyyskasvatuksen laveasti taito- ja asennekasvatuksena (enterprise education). Käytännössä opettajat näkevät yrittäjyyskasvatuksen aktiivisuuden lisäämisenä, yhteisöllisyytenä sekä kasvattamisena vastuullisuuteen ja vaikuttamiseen (Rytkölä ym. 2011, 130; [Ruskovaara ym. 2011; Seikkula-Leino ym., 2010]).

Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteita ja sisältöä voidaan soveltaa kohderyhmän ja koulutusasteen mukaan (Leskinen 2000, 54). Kasvatukselliset tarpeet on helpompi ymmärtää, kun tavoitteet ja sisällöt määritellään esimerkiksi ikätason ja sen mukaan kuuluuko oppilas yleisopetuksen vai erityisopetuksen piiriin.

Ristimäki (2004) pohtii, että alempien asteiden opetuksessa yrittäjyyskasvatus ja sen liittäminen työntekoon saattaa tuntua tarpeettomalta ja kaukaiselta lähestymistavalta. Rytkölä ym. (2011, 130) viittaavat opetushallituksen linjauksiin yrittäjyyskasvatuksesta. Niiden mukaan yleissivistävässä koulutuksessa oleville yrittäjyyskasvatus on perustietojen saamista yhteiskunnan eri järjestelmien, kuten esimerkiksi poliittisten, taloudellisten ja sosiaalisten järjestelmien toiminnasta. Yrittäjyyskasvatuksen professorin Jaana Seikkula-Leinon mielestä yrittäjyyskasvatus on laaja-alaisimmillaan kansalaiskasvatusta (Opetuksen yritysplatat 2011, 162).

Lapset ovat luonnostaan, paitsi yritteliäitä, myös aloitteellisia ja luovia. Opetusneuvos Jussi Pihkala (Opetuksen yritysplatat 2011, 160) toteaaakin, että mitä nuoremmista oppilaista on kyse, sitä enemmän yrittäjyyskasvatus on nimenomaan ohjaamista yrittäjämäiseen käyttäytymiseen. Hänen mukaansa yrittäjyyskasvatus ei auta pelkästään koulu- ja työelämässä selviytymisessä, vaan sen antamia taitoja tarvitaan arjessa ja jokapäiväisessä elämässä. Oleellisinta yrittäjämäisessä toiminnassa onkin kyky tarttua mahdollisuuksiin ja muuttaa idea toiminnaksi. Samoilla linjoilla on myös Jyväskylän yliopiston entinen yrittäjyyden professori Matti Koironen.

Hänen mukaansa yritteliään ihmisen matka tuumasta toimeen on maailman lyhyin työmatka ja yrittäjyyskasvatuksessa ollaan oikeilla raiteilla, kun oppilaissa alkaa kasvaa näkijä ja tekijä, joka kykenee tarttumaan toimeen. Tarkoituksena ei ole kasvattaa pelkästään uusia yrittäjiä, vaan myös yrittäjien ystäviä. Yrittäjien ystävät ovat poliitikkoja, viranomaisia ja rahoituspäätösten tekijöitä, jotka toiminnallaan edistävät yrittäjyyttä. (Opetuksen yritysplatat 2011, 160–161.)

Leskinen (2000, 53) toteaa, että yrittäjyyskasvatuksen tärkeimpiä osa-alueita ovat asenne- ja arvokasvatus. Oppilaiden asenteet ja arvot tulevat kotoa, kouluilla on vain rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa niihin. (Leskinen 2000, 53.)

Jyväskylän ammattiopiston Yrittäjyyskoulu Kääntöpisteessä perehdytään yrittäjyyteen ja harjoitellaan yrittäjänä toimimista. Kyse on toisen asteen ammatillisesta koulutuksesta, joka jakaantuu neljään osaan. Ensimmäinen vaiheessa opiskelijat opettelevat oma-aloitteisuutta, itsensä toteuttamista, vastuun ottamista ja yhteistyötaitoja; siis sisäistä yrittäjyyttä. Vasta toisesta vaiheesta lähtien harjoitellaan ulkoista yrittäjyyttä, kuten liikeidean kehittelyä ja käytännön liiketoimintaa. (Opetuksen yritysplatat 2011, 85.) Lähtökohtaisesti siis, olkoon kyseessä minkä asteen koulutus tahansa, yrittäjyyskasvatus lähtee liikkeelle sisäisen yrittäjyyden taitojen harjoittamisella.

Leskinen (2000, 60–62) arvioi, että yrittäjyyden oppimisen tulisi olla tekemällä oppimista, ongelmien ratkomista ja virheistä oppimista. Tehokkuutta lisää erilaisten oppimistyylien käyttäminen ja yhdistely. Leskinen jatkaa, että konkreettisten kokemusten puute johtaa kyvyttömyyteen muodostaa suunnitelmia sekä toteuttaa niitä. Hän viittaa kirjassaan Otalaan, jonka mukaan

aktiivinen osallistuja oppii parhaiten saadessaan haastavia tehtäviä, ollessaan mukana monessa lyhyessä toiminnassa, joihin liittyy jännitystä ja draamaa, sekä kun oppimista tuetaan visuaalisin keinoin.

Yksitoikkoiset tehtävät ja pelkät kirjalliset materiaalit puolestaan johtavat aktiivisella oppilaalla heikkoihin oppimistuloksiin. Käytännön toteuttaja puolestaan oppii parhaiten tekemällä itse, soveltamalla aiemmin oppimaansa ja seuraamalla toisten työskentelyä. Sen sijaan heikompiin tuloksiin johtaa teoriapainotteinen opiskelu. (Leskinen 2000, 62.)

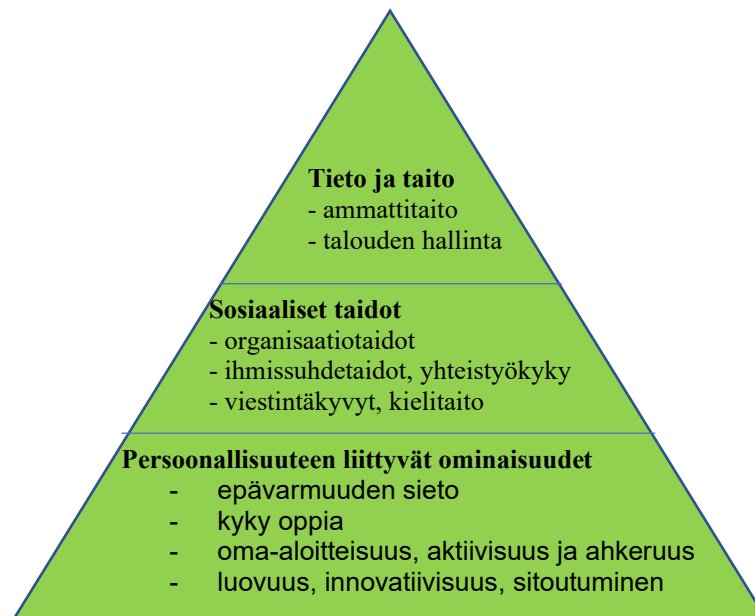
Yrittäjyyskasvatukseen toteuttamiseen ei siis ole yhtä ainoaa oikeaa menetelmää. Kaikki yhteistoiminnallisuuteen perustuvat ja aktiivisuutta lisäävät menetelmät ovat soveliaita ja niitä voidaan räätälöidä kohderyhmän mukaan. (Leskinen 2000, 63.) Professori Matti Koirasen mukaan

yrittäjyyskasvatuksessa ollaan hakoteillä, jos ala-asteen opettaja tilaa rekkalastillisen vessapaperia ja pyytää oppilaita myymään ne. Yrittäjyyskasvatus ei myöskään ole pelkkää liiketoimintaosaamisen koulutusta. Professori Paula Kyrö puolestaan toteaa, että yrittäjyyskasvatus ei toteudu tarkoituksenmukaisella tavalla, jos opettajat antavat oppilaille valmiita ratkaisumalleja, sillä valmiit ratkaisut sotivat yrittäjämäisen toiminnan perusluonnetta vastaan. (Opetuksen yrityspalat 2011, 161.)

5.3 Työelämän vaatimukset yrittäjyyskasvatukselle

Ristimäki on tehnyt yrittäjyyskasvatusta koskevan tutkimuksen vuonna 1998, jonka mukaan tulevaisuuden työelämässä menestymisen kannalta tärkeitä yksilön ominaisuuksia ovat tietotaito, sosiaaliset taidot ja persoonallisuuteen liittyvät ominaisuudet. Tutkimuksen kohderyhmäksi oli valittu opettajat. Tutkimuksen mukaan opettajat pitivät yrittäjien ja palkansaajien kohdalla tärkeimpinä persoonallisuuteen liittyviä ominaisuuksia. Palkansaajien hyväksi ominaisuuksiksi opettajat olivat listanneet ahkeruuden, luovuuden, rehellisyyden, tunnollisuuden, luotettavuuden, oppimishalun, vastuuntunnon, joustavuuden, sopeutumiskyvyn ja täsmällisyyden (eniten ääniä saanut listattu ensimmäiseksi). Yrittäjän ominaisuuksiksi opettajat puolestaan listasivat luovuuden, rohkeuden, ahkeruuden, rehellisyyden, riskinsietokyvyn, idearikkauden, itsenäisyyden, aktiivisuuden, oma-aloitteisuuden ja vastuuntuntoisuuden. (Ristimäki 2004, 48–49.) Rytkölän ym. (2011, 134) mukaan opettajat näyttäisivät painottavan yrittäjän ominaisuuksissa rohkeutta, ongelmanratkaisutaitoa, oma-aloitteisuutta, kykyä toimia yhdessä ja vuorovaiikutustaitoja ja korostavat talouslukutaitoa ja kriittistä lukutaitoa (Rytkölä ym. 2011, 134; [Ruskovaara, Rytkölä, Seikkula-Leino, Ikävalko & Mattila 2011; Seikkula-Leino, Ruskovaara, Ikävalko, Mattila & Rytkölä 2010]).

Kuviossa 1 on esitetty Ristimäen (2004, 48) näkemys työelämässä menestymiseen vaadittavien ominaisuuksien ja taitojen tasot. Perustan työelämässä menestymiselle antavat persoonallisuuteen liittyvät ominaisuudet. Seuraavaksi eniten merkitystä on sosiaalisilla taidoilla, tiedot ja muut taidot muodostavat pyramidin huipun.

KUVIO 1. Työelämässä vaadittavien ominaisuuksien ja taitojen tasot (Ristimäki 2004, 48)

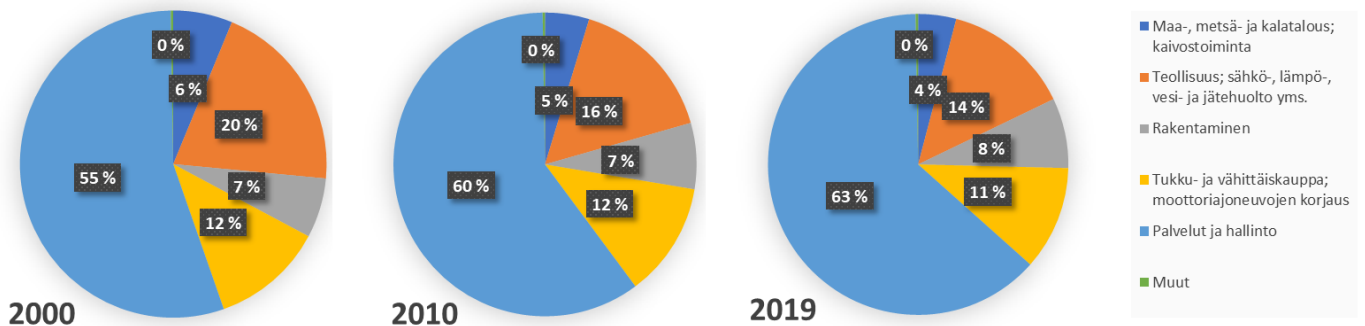
Nykyään työelämässä korostuvat tiimi-, ihmissuhde- ja vuorovaikutustaidot. Tarvitaan myös kykyä tunnistaa omia vahvuuksia ja oman osaamisen esille tuomista. Leskinen (2000, 55) nostaa esiin vielä ongelmanratkaisukyvyt. Pietarsaaren entinen koulutoimenjohtaja Terhi Päivärinta puolestaan mainitsee, että

tulevaisuuden työelämä tarvitsee ihmisiä, joilla on hyvä itsetunto ja jotka ovat oma-aloitteisia, joustavia, itsenäisiä ja yhteistyökykyisiä tiedonhankkijoita (Leskinen 2000, 15).

Työhyvinvoinnin dosentti Marja-Liisa Mankan mukaan yritysten tuottamasta arvosta 50–90 % syntyy ihmisistä, heidän osaamisestaan, kulttuuristaan ja vuorovaikutuksestaan (Manka 2012).

Toimiala TOL 2008 -luokittelun mukaiset palvelualat työllistävät yhä enemmän ihmisiä. Tilastojen mukaan vuonna 2019 palvelualat työllistivät 63 % 15–74-vuotiaista työllisistä. Nousua on ollut koko 2000-luvun ajan, sillä 2000 palvelualat työllistivät vain 55 % työllisistä. (Työssäkäynti.) Kuviossa 2 esitetään eri toimialojen työllistävyyden kehitys 2000-luvulla.

Työlliset toimialoittain, 15–74-vuotiaat

KUVIO 2. Työlliset toimialoittain 2000-luvulla (Työmarkkinat)

Saloviita (2006, 19) toteaa, että kouluissa on vallalla opettajajohtoinen ja yksilökeskeinen opetusmalli. Tämä vastaa työelämän vaatimuksia, jossa työntekijöiden on kyettävä työskentelemään työnjohdon alaisuudessa. Esimerkiksi teollisuuden alalla työtehtävät voivat olla yksinkertaisia ja pitkästyttäviä. Sen sijaan palveluammateissa vaaditaan erilaisten sosiaalisten tilanteiden hallintaa ja niitä taitoja ei opi yksin työskentelemällä ja ohjeita noudattamalla. (Saloviita 2006, 19.)

Ristimäen (2004, 123–125) mukaan opettajien oma tietämys yrittäjyydestä ja eri ammanteista on ratkaisevassa asemassa toteutettaessa yrittäjyyskasvatusta. Opettajilla tulisi olla kokemusta muualta työelämästä, jotta heillä olisi taitoa ja osaamista yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen. Siksi yhteistyö eri alojen yritysten kanssa on tärkeää, jotta opettajat saavat näitä välineitä. (Ristimäki 2004, 123–125.)

5.4 Yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen

Yrittäjyyskasvatuksella pyritään vaikuttamaan mm. oppilaiden yrittäjämäisiin asenteisiin, mutta myös yrittämiseen liittyviin tietoihin ja taitoihin. Opettajan rooli on auttaa ja ohjata. Opettajan tehtävänä on myös suunnitella, mitä eri oppiaineita projektissa voidaan yhdistää ja hyödyntää. Yrittäjämäistä persoonaa tai ominaisuuksia ei voida suoraan opettaa, vaan yksilön yrittäjämäisyyden kehittäminen ja kehittyminen tarkoittaa sitä, että luodaan olosuhteet, joissa oppilas voi itse kehittää ja vahvistaa hänessä jo valmiina olevia ominaisuuksia. Opettajan tehtävänä onkin

auttaa oppilasta löytämään itsestään tällaisia ominaisuuksia ja vahvistamaan niitä. (Ristimäki 2004, 65–66, 95.) Lapset ovat luonnostaan aloitteellisia ja luovia. Kansikas (2007, 16) vihjaakin, että

lasten mielikuvitusta, itsenäisyyttä ja uskallusta kannattaa ruokkia antamalla heidän valita melko vapaasti tavat ilmaista itseään.

Taloudelliset, sosiaaliset ja psykologiset riskit ovat osa yrittäjyyttä. Ristimäen (2004, 30–31) mukaan yrittäjyyskasvatuksen tulisi kehittää keinoja riskien arvioimiseen ja hallitsemiseen. Luokanopettaja Teija Karvonen kertoo sosiaalisen riskinoton harjoitteluun syntyvän kouluissa tilanteita jatkuvasti, sillä läsnä on jatkuvasti muita ihmisiä ja oppilaat kulkevat osaamisen ja osaamattomuuden rajamailla. Hänen mielestään luokan ja koko koulun ilmapiiri täytyy luoda mahdollisimman turvalliseksi, että hallittua riskinottoa voidaan ja uskalletaan opetella. (Ristimäki 2004, 30–31.)

Opettajat edistävät oppimista ja levittävät ajatuksia sekä muokkaavat oppimisprosesseja – auttavat muokkaamaan asenteita ja saamaan käytännön tietoja ja taitoja. Yrittäjyyttä edistävät opettajat palkitsevat oppilaita aloitteellisuudesta, vastuullisuudesta ja riskinotosta. Yrittäjyyttä edistävät opettajat ovat itse innostavia, avoimia, luottavaisia, joustavia ja vastuuntuntoisia. He ovat hyviä kuuntelijoita ja ovat avoimia erilaisille mielipiteille, vastauksille ja ratkaisuille. Yrittäjyyttä edistävät opettajat ovat verkostoituneita joukkuepelaajia, jotka opetuksessaan pyrkivät hyödyntämään ulkoista asiantuntijuutta. (Yrittäjyyskasvatus 2014, 7–9, 53.)

Yrittäjyyttä edistävät opettajat osaavat hyödyntää ja myydä ideoita, suosivat monialaista projekteihin perustuvaa oppimista, ryhmäprosesseja ja vuorovaikutusta. Tekstikirjojen sijasta he suosivat erilaisia koulutusmateriaaleja, käyttävät opetuksen tukena erilaisia luovia ja havainnollistavia menetelmiä, osaavat hallita riskinottoa ja vaihtavat kokemuksia toisten opettajien kanssa. Kaikkien opettajien, niin alalle opiskelevien kuin pitkään ammatissa jo toimineidenkin, tulisi saada yrittäjyyskasvatuksen keskeisiä aiheita ja menetelmiä koskevaa koulutusta. Asiantuntija-apua voivat tarjota yrittäjät ja muut liike-elämän organisaatiot. (Yrittäjyyskasvatus 2014, 7–9, 53.)

Minna Suomalainen on tehnyt vuonna 2018 pro gradu -tutkielman alkuopettajien käsityksistä yrittäjyyskasvatuksesta. Tutkimukseen liittyneen alkuopettajien haastattelun perusteella Suo-

malainen (2018, 33) toteaa, että useinkaan opettajat eivät tiedosta tekemäänsä yrittäjyyskasvatukseksi. Haastattelussa opettajat toivat ilmi, että omasta mielestään heidän tekonsa ovat niin pieniä, että he uskaltavat vain harvoin nimittää tekemäänsä työtä yrittäjyyskasvatukseksi. Eräälläkin opettajalla ensireaktio oli, että yrittäjyyskasvatus ei kuulu alakouluun, mutta kun asiaa tarkemmin miettii, niin yrittäjyyskasvatus onkin yritteliäisyyden opettamista. (Suomalainen 2018, 34.)

Suomalaisen (2018, 58) mukaan opettajat kokevat, että saatavilla ei ole tarpeeksi oppaita, valmiita opetusmateriaalia tai muuta kirjallista tietoa siitä, miten yrittäjyyskasvatusta voisi toteuttaa. Aihetta on hankalaa opettaa, kun ei tiedä miten sitä voisi lähestyä tai mitä toimia siihen voisi liittää. Opettajilla ei myöskään ole aikaa syventyä itselleen vieraaseen aiheeseen ja kerätä opetusmateriaalia sekavista lähteistä. Opettajat toivovatkin valmiita selkeitä materiaaleja, jotka sisältävät käytännön vinkkejä. (Suomalainen 2018, 58.)

Opettajien mukaan yrittäjyyskasvatusta on perinteisesti toteutettu kouluissa niin, että oppilaiden vanhemmat käyvät kertomassa omasta ammatistaan. Opettajat kokevat, että nykyisin vanhemmat eivät enää ole niin innokkaita tekemään tällaisia vierailuja koululle. Myönteisimpiä tällaisille vierailuille ovat iäkkäämmät ihmiset, mutta johtuen ehkä asennemuutoksista, nuoria vanhempia on vaikea saada vierailulle kertomaan omasta työstään. Heillä ei ole aikaa eikä halua eivätkä he näe sitä merkityksellisenä. (Suomalainen 2018, 61–62.)

Yrittäjyyskasvatuksen kannalta tärkeä kysymys on, miten koulu voi auttaa oppilasta rakentamaan yrittäjämäistä identiteettiään? Nuoret tekevät tulevaisuuden on Pohjois-Pohjanmaan yrittäjyyskasvatuksen strategia ja toimintaohjelma. Tämä toimintaohjelma täydentää ja tarkentaa opetussuunnitelman perusteissa mainittuja yrittäjyyskasvatuksen tavoitteita. Toimintaohjelman mukaan perusopetuksen 0–6-luokkien yrittäjyyskasvatuksessa painottuvat yhteiskunta-, talous- ja työelämätiedot ja -taidot, yhteistoiminnallisuus, yritteliäisyys ja aloitekyky, vastuullisuus, innovatiivisuus ja luovuus sekä itsetuntemus. Yrittäjyys- ja työelämätaitojen kehittäminen jatkuu myös yläluokilla. (Pohjois-Pohjanmaan yrittäjyyskasvatuksen strategia ja toimintaohjelma 2016–2020, 18–20.)

Pohjois-Pohjanmaan yrittäjyyskasvatuksen toimintaohjelman mukaan yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa alakouluissa taulukon 3 mukaisesti. Taulukossa on huomioitu myös yrittäjyyskasvatus yläkoululaisille, sillä Kyösti Kallion koulussa opetetaan myös 7–9 vuosiluokkien oppilaita.

TAULUKKO 3. Yrittäjyys ja työelämätaidot yrittäjyyskasvatuksessa (mukaillen Pohjois-Pohjanmaan yrittäjyyskasvatuksen strategia ja toimintaohjelma 2016–2020)

0–6 vuosiluokat	7–9 vuosiluokat
Tuetaan oppilaan omien vahvuuksien löytämistä myönteisen ja kannustavan arvioinnin keinoin.	Rohkaistaan oppijoita oman osaamisen tunnistamiseen ja esille tuomiseen harrastukset ja kiinnostuksen kohteet huomioiden.
Harjoitellaan erilaisia työelämätaitoja ryhmissä työskennellen. Oppilaat arvioivat omaa toimintaansa ja ryhmän työskentelyä.	Harjoitellaan tiimityötä, yhteistoiminnallisuutta ja johtajuutta ryhmissä työskennellen. Oppilaat arvioivat omaa toimintaansa ja ryhmän työskentelyä.
Tutustutaan yhteiskunnan toimintaan toteuttamalla opetusta myös yrityksissä, työpaikoilla tai vapaaehtoistoiminnassa.	Yrittäjyys- ja työelämätaitoja harjoitellaan yrittäjyyskasvatuksen kumppaneiden kanssa sekä työssä oppien.
Vahvistetaan oppilaan ymmärrystä talouden merkityksestä oman talouden ja yhteiskunnan näkökulmasta.	Vahvistetaan yhteiskunta- ja taloustietämystä sekä opetellaan oman talouden hallintaa.
Mahdollistetaan oppilaiden omaehtoinen toiminta koululla esim. tapahtumien järjestämisessä.	Ohjataan oppilaita löytämään paikkansa jatko-opinnoissa ja näkemään työllistymisen mahdollisuuksia omalla paikkakunnalla koulutuksen jälkeen.
Kehitetään oppilaiden laaja-alaista osaamista pitkäkestoisten, monialaisten oppimiskokonaisuuksien avulla.	Vahvistetaan oppilaiden laaja-alaista osaamista opetusta eheyttämällä mm. projektien ja monialaisten, pitkäkestoisten oppimiskokonaisuuksien avulla.

Pohjois-Pohjanmaan yrittäjyyskasvatuksen toimintaohjelmassa on kuvattu tarkemmin myös oppimisympäristöjä ja -menetelmiä, joita yrittäjyyskasvatuksessa kannattaa hyödyntää (Pohjois-Pohjanmaan yrittäjyyskasvatuksen strategia ja toimintaohjelma 2016–2020). Sloganilla Nuoret tekevät tulevaisuuden nimetyllä sivustolla annetaan myös muita työkaluja yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisen tueksi. Taulukossa 4 on kuvattu Pohjois-Pohjanmaan yrittäjyyskasvatuksen toimintaohjelman mukaisia oppimisympäristöjä ja -menetelmiä.

TAULUKKO 4. Yrittäjyyskasvatuksen oppimisympäristöt ja -menetelmät alakoululla (mukaillen Pohjois-Pohjanmaan yrittäjyyskasvatuksen strategia ja toimintaohjelma 2016–2020)

1.	Oppimistavoitteet asetetaan oppijälähtöisesti. Oppilaat osallistuvat toiminnan suunnitteluun ja arviointiin.
2.	Opetusmenetelmissä käytetään tulevaisuuteen innostamisen pedagogiikkaa ja monipuolisia oppimismenetelmiä kuten ilmiöpohjaista – tai projektioppimista.
3.	Monialaisia oppimiskokonaisuuksia, yhteisiä teemapäiviä ja projekteja kehitetään ja toteutetaan eri luokkien kesken sekä yhdessä yrittäjyyskasvatuksen kumppaneiden kanssa.
4.	Tehdään yhteistyötä eri kouluasteiden välillä, järjestetään opiskelijoiden vetämiä työpajoja ja vierailuja.
5.	Harjoitellaan kansainvälistä yhteistyötä eri tavoin.
6.	Kaikki 6. luokan oppilaat osallistuvat yhteiskunnan, talouden, työelämän ja yrittäjyyden oppimiskokonaisuuteen Yrityskylässä.

Kajaanissa toteutetaan laaja-alaisen osaamisen Työelämätaidot ja yrittäjyys (L6) -oppimiskokonaisuutta liitteen 3 mukaisesti. Liite on laadittu mukaillen Kajaanin kaupungin vastaavaa dokumenttia. Havainnollistavassa kaaviossa kuvaillaan, millaisilla konkreettisilla toimilla varhaiskasvatuksessa ja perusopetuksessa yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa. Osa työelämätaitoihin ja yrittäjyyteen liittyvistä taidoista ja ominaisuuksista ovat niin arkisia, että niiden toteuttaminen tapahtuu ikään kuin huomaamatta, mutta opettajien on hyvä silti tiedostaa ne. (Kajaanin kaupunki 2015.) Taulukossa 5 on listattu tällaisia arkisia taitoja ja ominaisuuksia.

TAULUKKO 5. Arjessa tarvittavat taidot ja ominaisuudet (mukaillen Kajaanin kaupunki 2015)

Arjessa tarvittavat taidot ja ominaisuudet	
• omatoimisuus	• yhteistyötaidot, ryhmätoimintataidot
• pettymysten ja epävarmuuden sietäminen	• omien vahvuuksien tunnistaminen ja hyödyntäminen
• pitkäjänteisyys, sisukkuus, sinnikkyys, asioiden vieminen loppuun asti	• omista asioista ja tavaroista huolehtiminen
• päämäärätietoisuus, valmius tehdä töitä tavoitteiden saavuttamiseksi	• sovitusta asioista ja aikatauluista kiinni pitäminen
• luovuus	• tiedonhankintataidot
• yritteliäs asenne	• tietojenkäsittelytaidot
• aktiivisuus	• opiskelutaidot
• oman ja toisten työn arvostus	• hyvät käytöstavat
• rohkeus tuoda ajatuksensa esille	• riskien hallinta

Ristimäen (2004, 25) mielestä ulkoinen yrittäjyys ei voi olla suoraan sidoksissa yrittäjyyskasvatukseen. Yrittäjyystoiminnan aloittamisen luonnollinen vaihe on noin 30 ikävuoden tietämissä ja yleissivistävässä opetuksessa olevat oppilaat ovat vielä liian nuoria miettimään yrittäjyyttä ulkoisen yrittäjyyden kannalta, jolloin yrittäjyyskasvatuksen painopiste täytyy olla jossain muualla. (Ristimäki 2004, 25.)

Taloudelliseen toimintaan liittyvissä projekteissa niiden toteuttamistavasta riippuu, voidaanko niitä pitää yrittäjyyskasvatuksena. Jotta yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet toteutuisivat, idea tuotettavista palveluista tai tavaroista pitäisi tulla oppilailta itseltään. Opettajan rooli on auttaa ja edistää näiden ideoiden edelleen kehittelyä. Oppilaiden ideoidessa itse he kehittävät innovatiivisuuttaan ja oppimismahdollisuudet sekä sitoutuminen projektiin paranevat. Opettajan projektiin liittyvä työmäärä vähenee, kun oppilaat hoitavat ideoinnin ja toteutuksen. (Ristimäki 2004, 90–91.)

Yrittäjyyskasvatuksen kannalta talouden hoito ja taloudellisuus liittyvät ulkoisen yrittäjyyden lisäksi yhteiskunnassa toimimiseen laajemmin. Yrittäjyyskasvatus on mitä parhain tapa opettaa opiskelijoille taloudellista kannattavuutta omassa elämässä – maailmassa, jossa maksuvälineenä on näkymätön raha kuten pankki- ja luottokortit (Leskinen 2000, 70) sekä pikavipit ja virtuaalivaluutta.

Nuorimmille oppilaille ulkoista yrittäjyyttä voidaan opettaa leikin kautta, kuten esimerkiksi kaupapaleikeissä. Myös tavoitteellinen toiminta tiettyyn päämäärään esim. luokkaretkelle pääsemiseksi sopii alakoululaisille. Leskinen (2000, 119) toteaa, ettei ulkoisen yrittäjyyden opetteluun liity selkeitä ikävaatimuksia. Hänen mukaansa oppijan on kuitenkin ymmärrettävä yritystoiminnan peruspiirteet ja osattava käsitellä rahaa vastuullisesti.

5.5 Yrittäjyyskasvatuksessa sovellettavat oppiaineet

Jokaiseen oppiaineeseen voidaan sisällyttää yrittäjyyttä. Opetuksen yritys-palat -kirjassa kerrotaan yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisesta oppiainekohtaisesti yläkoululla. Opetuksen yritys-palojen (2011, 46) mukaan esimerkiksi kuvaamataidon tunnilla oppilaat voisivat laatia yritysvideoita, liikuntatunnilla tutustutaan esimerkiksi keilahalliin ja sen yrittäjään, atk-tunnilla voidaan laatia kotisivuja ja hyödyntää samalla vieraita kieliä, kun taas musiikissa yrittäjyyskasvatus voi

olla vaikka oppilaiden suunnittelema ja järjestämä konsertti. Näin ollen, samoja toimintatapoja sovellettuna alakouluun yrittäjyyskasvatusta voisi olla muun muassa esittelyvideon teko omasta koulusta, jossa taustamusiikkina otteita oman koulun oppilaiden musiikkiesityksistä. Atk-tunneilla alakoululaiset voisivat harjoitella ohjelmoimista suunnittelemalla pelejä, jotka sijoittuvat esimerkiksi yhteistyöyrityksen tiloihin tai tuotteisiin. Tähän voi myös lisätä itsetehtyä musiikkia. Liikuntapaikkoihin ja niiden yrittäjiin tutustuminen toimii myös alakoululaisten kanssa.

Ristimäen (2004, 93–93) mukaan esimerkiksi matemaattisia aineita hyödynnetään, kun arvioidaan projektin taloudellisia vaikutuksia sekä lasketaan siitä aiheutuvia kuluja ja saatavia tuloja. Suomen kielen ja vieraiden kielten opiskelua voidaan puolestaan hyödyntää muun muassa tarjous- ja myyntikirjeiden laatimisessa, kun taas haastattelujen antaminen sanomalehdille harjoittaa esiintymistaitoja. Toteutus tulisi kuitenkin olla mahdollisimman pitkälle oppilaiden itsensä ideoima, arvioima ja toteuttama. Projektin vaativuus tulisi suhteuttaa oppilaiden taitotasoon, sillä yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on tuottaa oppimiskokemuksia oppilaiden omien ponnistelujen ja toiminnan kautta. Yksilöllisen minäkuvan muotoutumisessa yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta auttavat tutustumiskäynnit yrityksissä, yrittäjien vierailut koulussa ja TET-harjoittelujaksot sekä koulun omaan yrittäjyyskasvatustoimintaan ja liiketoimintaan liittyvä toiminta. (Ristimäki 2004, 93–94.)

5.6 Yhteistoiminnallinen työskentely

Ihminen on sosiaalinen eläin ja koulun ulkopuolella oppiminen tapahtuu paljolti ihmisyhteisöissä tekemällä ja kokemalla. Yhteistoiminnallisessa luokassa lähdetään siitä, että oppiminen tapahtuu tekemällä ja vuorovaikutuksessa muiden kanssa (Saloviita 2006, 54 [Kagan, 1992]).

Yrittäjämäisessä oppimisessa opitaan toinen toisilta, tekemällä, keskustelemalla, keksimällä, ratkaisemalla ongelmia, virheitä pohtimalla ja toisten reaktioita seuraamalla. Oppimistilanteissa on myös tärkeää, että opiskelija kokee mieluisia onnistumisen ja edistymisen tunteita. (Leskinen 2000, 81–82.)

Toiminnalliset tunnit vahvistavat oppilaiden sisäistä yrittäjyyttä. Itse tekeminen opettaa heitä etsimään ja arvioimaan tietoja. (Opetuksen yrityspalat 2011, 26.) Jotta yhteistoiminnallinen työskentely sujuisi, on oppilaille laadittava sääntöjä työskentelyyn. Yksi esimerkki tällaisesta

säännöstä on yrittäminen eli oppilas pyrkii tekemään parhaansa. Saloviita (2006, 57) on listannut Spencer Kaganin kirjan (1992) pohjalta muitakin sääntöjä oppilaille sekä yksilöinä että ryhmänä. Nämä säännöt esitellään taulukossa 6.

TAULUKKO 6. Esimerkkejä yhteistoiminnallisista säännöistä. (Saloviita 2006, 57 [Kagan 1992])

OMA KÄYTÖS	YRITÄN TEHDÄ SEURAAVIA ASIOITA
1. Yrittäminen	Pyrin tekemään parhaani
2. Kysyminen	Pyydän tarvittaessa apua oman ryhmäni jäseniltä.
3. Auttaminen	Autan muita ryhmän jäseniä.
4. Kohteliaisuus	Arvostan muita ja puhun kohteliaasti.
5. Tuen antaminen	Kannustan muita ryhmän jäseniä.
6. Kuunteleminen	Kuuntelen, mitä toiset sanovat.

RYHMÄN TOIMINTA	PYRIMME TOIMIMAAN SEURAAVASTI
1. Ratkaiseminen	Yritämme ratkaista itse ongelmat.
2. Kysyminen	Kysymme ensin ryhmän muilta jäseniltä apua.
3. Auttaminen	Autamme oman ryhmän jäseniä, muita ryhmiä ja opettajaa.
4. Oma ryhmä	Keskitymme oman ryhmän työhön, ei muiden.

Saloviita (2006, 81) toteaa, että ryhmätyöskentelyn onnistumiseksi oppilaille on oltava tiettyjä sosiaalisia vähimmäistaitoja ja heidän keskuudessaan on myös vallittava yhteen kuulumisen tunne. Yhteistyötä on osattava tehdä erilaisten ihmisten kanssa. Siksi onkin tärkeää, että oppilaille annetaan mahdollisuus työskennellä muidenkin kuin vain oman ryhmän kanssa. (Opetuksen yritysplatat 2011, 106.) Lukuvuoden aikana yhteistyötaitojen kehittämisessä voidaankin hyödyntää erilaisia ryhmäkoonpanoja. Osa ryhmistä voi olla tarkoitettu pitempiaikaiseen työskentelyyn, kuten muutamiksi viikoiksi tai jopa koko lukuvuodeksi. Lyhytaikaisten ryhmien toiminta-aika voi olla yhdestä minuutista oppituntiin. Mitä pienempiä ryhmät ovat, sen aktiivisempia oppilaat ovat. Kuhunkin tehtävään ryhmäkoot kannattaa optimoida niin, ettei kukaan selviä tehtävästä vapaamatkustajana. (Saloviita 2006, 31–34.) Oppilaskuntatoiminta on yksi

esimerkki osallisuus- ja demokratiakasvatusta yhdistävästä työskentelystä koulussa. Oppilaskuntatoiminnan tavoitteena on osallistaa oppilaita vaikuttamaan oman lähiympäristönsä toimintaan. (Rytkölä ym. 2011, 128.)

Ryhmiä muodostamisessa tarvitaan usein opettajan apua. Oppilaiden itsensä muodostamista ryhmistä voi helposti tulla sellaisia, jotka eivät edistä yhdessä oppimista ja ryhmätyötaitoja. Saloviita viittaa Elizabeth G. Coheniin, amerikkalaiseen professoriin, joka on paljon tutkinut ja kirjoittanut yhteistyötaitoista. Cohenin mukaan lapset eivät useinkaan ymmärrä, että aina ei voi työskennellä parhaan ystävän kanssa. Työelämässä he joutuvat tekemään töitä muidenkin ihmisten kanssa kuin parhaiden ystäviensä. Tämän takia lapsille tulisikin perustella se, miksi käytetään erilaisia ryhmäkokoontamanoja. (Saloviita 2006, 118.)

Tilanteen mukaan opettaja voi koota hetero- tai homogeenisiä ryhmiä. Heterogeeniset ryhmät tarjoavat parhaat edellytykset yhteistyötaitojen kehittämiseksi. Ne koostuvat oppilaista, jotka edustavat eri sukupuolia, kansallisuuksia ja taitotasoa. Mahdollisimman erilaisista oppilaista kootut ryhmät helpottavat työrauhan ylläpitämistä, kun levottomat oppilaat erotetaan toisistaan. Silloin tällöin on kuitenkin suositeltavaa käyttää myös homogeenisiä ryhmiä. Kaganin [1992] mukaan homogeenisissä ryhmissä taidoiltaan samantasoiset oppilaat ovat luovia ja voivat harjoitella aktiivisempaa roolia. Tutkimustulosten mukaan esimerkiksi lukemaan opettelussa kannattaa suosia juuri homogeenisiä ryhmiä. Lyhytaikaisia tehtäviä, esimerkiksi opittujen asioiden kertaamista voidaan tehdä satunnaisesti kootuissa ryhmissä. (Saloviita 2006, 35–40.)

5.7 Yrittäjyyskasvatusta yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa

Yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen lähtee kuntatasolta. Pietarsaaren entisen koulutoimenjohtajan Terhi Päivärinnan (Leskinen 2000, 15) mielestä koulutoimi on saatava ymmärtämään, että yrittäjyyskasvatus on keskeinen osa kehitystyötä, jolloin se on valmis panostamaan tähän kehitystyöhön. Kehitystyön ensimmäisiä vaiheita on opettajien määrätietoinen koulutus, sillä kukaan ei voi opettaa asiaa, jota ei tunne. Koulutus on aloitettava perusasioista, kuten mitä on yrittäjyys ja yrittäjyyskasvatus, miksi ne ovat tärkeitä osia ja miten ne liittyvät juuri minun työhöni? Kunnat eivät kuitenkaan yksin voi kouluttaa ja kehittää yrittäjyyskasvatusta, vaan ne tarvitsevat aktiivisia yhteistyökumppaneita. (Leskinen 2000, 15.) Yrittäjyyskasvatus on yhteistyötä, kaikkea ei tarvitse tehdä tai suunnitella itse.

Ristimäki (2004, 99) korostaa koulujen ja paikallisten yritysten yhteistyön tärkeyttä. Jatkuvan vuorovaikutuksen ansiosta koulut pysyvät ajan tasalla työelämän kehityksen kanssa. Yrityksille yhteistyö koulujen kanssa tarjoaa mahdollisuuden markkinoida mielikuvaa itsestään ja alastaan. Koulujen kanssa tehtävä yhteistyö on tärkeää kaikilla aloilla toimiville yrityksille: niin sellaisille, joilla on helposti työvoimaa saatavissa kuin ”ei-trendikkäillekin” aloille. (Ristimäki 2004, 99.)

Koulu ja opettajat hyötyvät yhteistyöstä eri alojen yritysten kanssa. Koulut saavat myönteistä julkisuutta ja mahdollisesti lisäresursseja. Yhteistyön ansiosta oppiaineita osataan entistä paremmin integroida toisiinsa ja kouluorganisaatiota voidaan kehittää. Opettajat saavat uusia ideoita omaan työhönsä. Heidän omat tietonsa ja taitonsa karttuvat ja he saavat uutta perspektiiviä siihen, mitä työelämä vaatii tulevilta työntekijöiltä eli oppilailta. (Ristimäki 2004, 105.)

Ristimäki on tutkinut yritysten ja koulujen välisen yhteistyön toteutumista. Yrittäjien ja yritysten edustajien vastausten perusteella voidaan päätellä, että yhteistyö hyödyttää molempia osapuolia, mutta sen tulisi olla innovatiivista ja siihen tulisi kehitellä lisää erilaisia toimintatapoja. Yritysten näkökulmasta yhteistyöhön sitoutettavat resurssit ovat rajalliset ja business ratkaisee. Koulujen ja opettajien aktiivisuus on ratkaisevassa asemassa niin yhteistyön aloituksessa kuin sen toteutuksessakin. (Ristimäki 2004, 108–109.)

Vaikka yritysten ja koulujen välinen yhteistyö hyödyttää molempia osapuolia, yritysten edustajien mielestä koulut hyötyvät yhteistyöstä yrityksiä enemmän. Yritysten saamat hyödyt ovat kuitenkin usein sellaisia, ettei niitä voida konkreettisesti osoittaa. Mitkä ovat sitten yrityksen hyödyt yhteistyöstä? Yhteistoiminnassa koulujen kanssa yritykset voivat esitellä omaa yritystään ja alaansa, ne voivat vaikuttaa tulevien työntekijöiden asenteisiin. Yhteistyö parantaa yrityksen imagoa, se saa koulusta uuden markkinointikanavan ja mahdollisen asiakkaan. Yritys voi hyödyntää oppilaiden työpanosta suunnittelussa ja toteutuksessa ja samalla kehittää oman henkilökuntansa tietoja ja taitoja. (Ristimäki 2004, 104.)

Oppilaat, huoltajat, opettajat, harrastusseurat ym. muodostavat verkostoja. Verkostot tukevat yrittäjyyskasvatusta ja niissä syntyy paljon hyviä innovaatioita, jotka pitäisi saada otettua käyttöön ja toimimaan kunnolla. Koulut voivat tarjota oppilaille tietoa työelämästä ja yrittäjyydestä esimerkiksi YES Kummien kautta. Pohjois-Pohjanmaalla YES-kummitoiminnassa on mukana

useita yrittäjiä, Nivalassa mm. Peräahon Kone Oy. (YES Kummit.) Kouluilla tunnetuin yrittäjyyskasvatuksen yhteistyömuoto on ehkä Yrityskylä-toiminta. Oppilaskuntatoiminta ja luokka-asteiden välinen kummiluokkatoiminta ovat myös osa yrittäjyyskasvatusta (Työelämätaidot ja yrittäjyys -polku). Myös 4H tukee toiminnallaan yrittäjyyskasvatusta.

5.7.1 Yrityskylä

Yrityskylä on suomalainen, opetussuunnitelmaan perustuva innovaatio, joka tarjoaa peruskoulun 6. ja 9. luokkalaisille myönteisiä kokemuksia työelämästä, taloudesta ja yhteiskunnasta. Oppimiskokonaisuus koostuu opettajien koulutuksesta, oppimismateriaaleista, oppitunneilla annettavasta opetuksesta sekä vierailusta Yrityskylä-oppimisympäristöön. (Yrityskylä.)

Useiden yhteistyötahojen kanssa rakennetut Yrityskylät mahdollistavat innostavan ja toiminnallisen tavan tutustua työelämään ja yhteiskunnassa toimimiseen. Ala- ja yläkoululaisten yrityskylät eroavat toisistaan niissä järjestettävien toimintojen osalta. Alakoululaisten yrityskylässä toiminta-alueena on suomalainen yhteiskunta, yläkoululaiset toimivat kansainvälisillä markkinoilla. (Yrityskylä.) Stt Infon (2020) mukaan Suomessa avataan syksyllä 2020 jo 11. Yrityskylä.

Yrityskylä Alakoulun oppimisympäristö on koululaisten oma yhteiskunta, pienen kaupunki, jossa oppilas työskentelee omassa ammatissaan saaden palkkaa tekevästä työstä. Lisäksi oppilas toimii vastuullisena kuluttajana ja kansalaisena osana suomalaista yhteiskuntaa. Yrityskylä Alakoulussa kuudesluokkalaisten talousosaaminen paranee merkittävästi. (Yrityskylä [Kalmi 2016])

5.7.2 4H

4H tukee useilla eri tavoilla lasten ja nuorten yritteliäisyyttä. Tavoitteena on, että toiminnassa mukana olevista lapsista ja nuorista kasvaa aktiivisia, vastuullisia ja yritteliäitä yhteiskunnan jäseniä. Hyvinvointi rakentuu ajattelun, taitojen ja tunne-elämän tasapainoisesta kehityksestä. Harrastekerhot ja 4H-akatemia tarjoavat monipuolisia mahdollisuuksia harjoitella arjen taitoja, yritteliäisyyttä, kansainvälisyyttä, ryhmässä toimimista sekä työelämätaitoja. 4H:n kautta 13-vuotias nuori voi ohjatusti kokeilla yrittäjänä toimimista. (4H.)

5.7.3 Puolimatkan koulun ja Kone Oyj:n yhteistyö

Hyvinkääläinen Puolimatkan koulu on tehnyt yrittäjyyskasvatustyötä yhdessä Kone Oyj:n kanssa. Kone Oyj on hissi- ja liukuporrasalan johtavia yrityksiä maailmanlaajuisesti (Kone Oyj). Taulukossa 7 on esitetty Puolimatkan koulun toimia, joilla on harjoitettu ulkoista yrittäjyyttä.

TAULUKKO 7. Ulkoinen yrittäjyys Puolimatkan koulussa (mukaiillen Leskinen 2000, 120)

Vuosi- luokka	Tehtävä
1.–2.	tutustuvat ammatteihin ja tekevät vierailuja yrityksiin
3.	vierailevat päivän ajan vanhemman tai muun tutun aikuisen työpaikalla
4.	tekevät yhteistyötä Kone Oyj:n kanssa, esim. seuraavat hissin kojetaulun valmistusta työvaihe työvaiheelta
5.	kansainvälisyys mukaan: oppilaan haastattelevat (ulkomaalaisia Kone Oyj:n) työntekijöitä, jotka myös tekevät vierailuja kouluun ja kertovat eri kulttuureista
6.	tutustuvat hissien tekniikkaan, fysikaalisiin ilmiöihin ja tunnettavuuteen

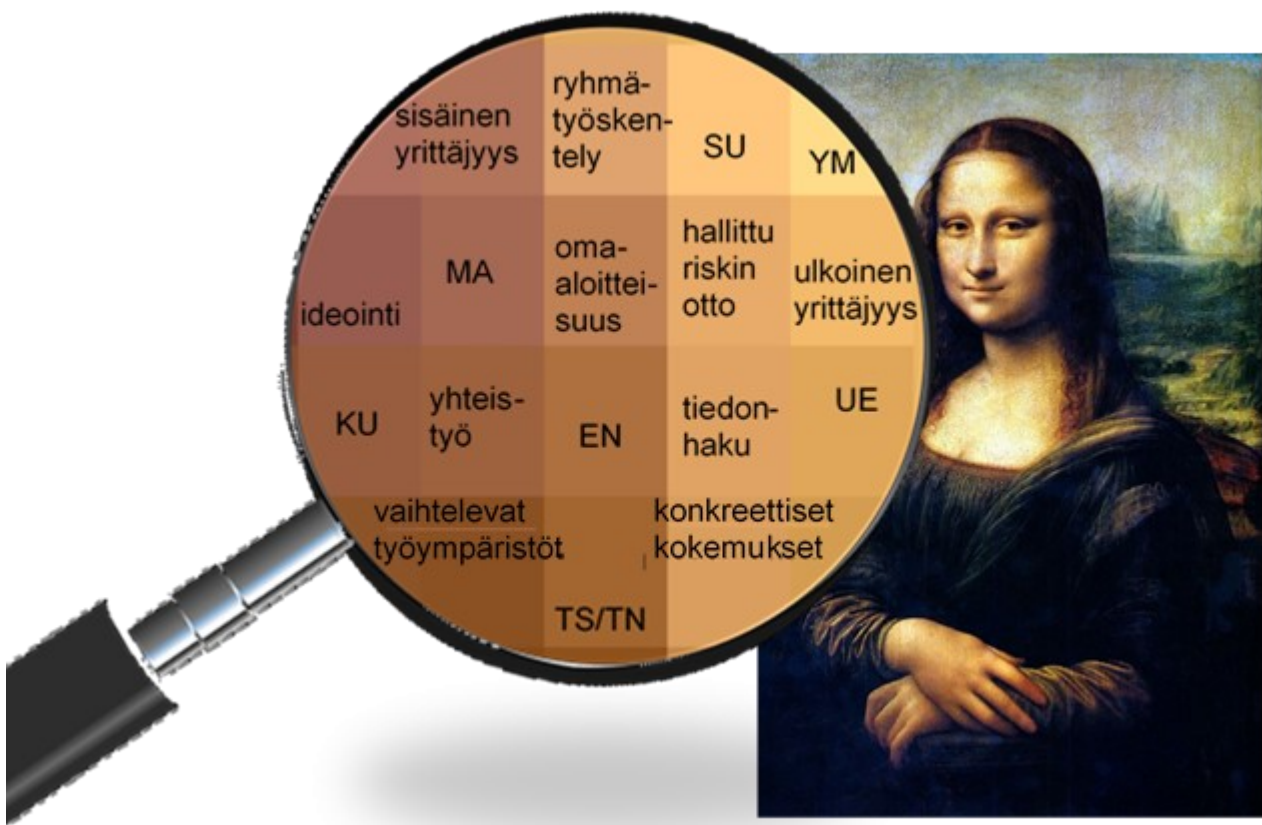
5.7.4 S-ryhmän Retki kauppaan -opetuskokonaisuus

Kyösti Kallion koululle on lähetetty yhteistyötarjous syksyllä 2019. S-ryhmä ja Ruokatieto ovat yhteistyössä luoneet kolmivaiheisen Retki kauppaan -opetuskokonaisuuden, joka sisältää vähintään kolme opetuskertaa, sisältäen kahden oppitunnin mittaisen retken paikalliseen S-markettiin. Retki on suunnattu alakoululaisille, erityisesti 3.- ja 4.-luokkalaisille. (Haakana 1.10.2019.)

Retki kauppaan -opetuskokonaisuudessa oppilaat opettajan johdolla tutustuvat kauppaan ja ruokaketjuun. Aihekokonaisuuteen liittyvä oppimateriaali käsittelee kestävän kehityksen teemoja, kuluttajataitoja ja monilukutaitoa. Retken tavoitteena on, että oppilaat tutustuvat ruuan reittiin, kauppaan ja sen toimintaperiaatteisiin sekä miten kaupassa toimitaan ja millaisia valintoja kannattaa tehdä. Kaupparetki sopii laaja-alaisen osaamisen kaikkiin opetuskokonaisuuksiin ja se voidaan liittää moniin eri oppiaineisiin. Retken tavoitteena on tukea opetussuunnitelman mukaista ”ulos luokasta oppimaan” -ajattelua. (Ruokatieto 2020.)

Jokainen opettaja voi suunnitella Retki kauppaan -materiaalien pohjalta omalle ryhmälleen sopivan oppimiskokonaisuuden. Tarkoituksena on, että opiskelu tapahtuu pienissä ryhmissä opettajan antamien tehtävien mukaisesti. Retken jälkeen oppilaat esittelevät omat tehtävänsä toisille ryhmille. Opetusmateriaalit ovat Ruokatiedon toteuttamia eivätkä ne sisällä mitään markkinointimateriaalia. (Ruokatieto 2020.) Liitteessä 4 esitetään yksi kaupparetkikokonaisuuden tehtävistä. Riittääkö rahat? -tehtävässä oppilaiden on ensin suunniteltava ostoksia ja arvioitava niiden hintoja. Retken aikana oppilaiden tulee perehtyä valitsemiinsa tuotteisiin ja niiden hintoihin sekä vertailla suunniteltuja ja toteutuneita kustannuksia.

Kuvassa 3 esitän oman näkemykseni yrittäjyyskasvatuksesta, jonka toteuttamiseen on panostettu. Yhdistelemällä eri oppiaineita, työskentelytekniikoita ja -ympäristöjä saadaan aikaan yrittäjyyskasvatusta, joka on kuin mestariteos. Tuloksena on aktiivisia ja yritteliäitä yhteiskunnan jäseniä, joilla on kansalaistaidot hallussa.

KUVA 3. Yrittäjyyskasvatuksella, jossa yhdistellään oppiaineita, työvaiheita ja -tekniikoita saadaan luotua jotain suurta (Wikipedia, Mona Lisa)

6 EMPIIRISEN TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

6.1 Tutkimuksen tavoitteet, tutkimusongelmat ja kohdejoukko

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden mukaan Suomen peruskouluissa on toteutettava yrittäjyyskasvatusta. Sanana yrittäjyyskasvatus herättää helposti mielikuvia, jotka liittyvät liiketalouteen ja yritystoimintaan eli ulkoiseen yrittäjyyteen. Peruskoulun yläluokilla tallainen näkemys on ihan perusteltua. Alakoululaiset ovat kuitenkin vielä niin nuoria ja harjaantumattomia ja jotka vasta opettelevat ryhmässä toimimista yhteiskunnan jäsenenä olemista, että heidän kohdallaan yrittäjyyskasvatuksen pääpaino täytyy olla jossain muualla, kuten sisäisessä yrittäjyydessä.

Tutkimuksen tavoitteena oli kartoittaa, millaisia käsityksiä alakoulun opettajilla on yrittäjyyskasvatuksesta. Kohdejoukoksi valikoitui Kyösti Kallion koulun opettajat, koska tutkimuksen tekijällä oli siteitä kyseiseen alakouluun oman työnsä kautta. Tulosten perusteella Kyösti Kallion koulun toimintaa voidaan ohjata tiettyyn suuntaan, yrittäjyyskasvatusta voidaan yhtenäistää ja opettajat saavat erilaisia näkökulmia sekä varmuutta omaan työskentelyynsä. Lisäksi voidaan kehittää yhteistyötä eri työelämän toimijoiden kanssa.

Tutkimuksen pääongelmaksi muotoutui: **millaisia käsityksiä Kyösti Kallion koulun opettajilla on yrittäjyyskasvatuksesta?**

Pääongelmaa jaettiin kolmeen alaongelmaan

- mitä Kyösti Kallion koulun opettajat sisällyttävät yrittäjyyskasvatukseen alakoulussa?
- miten heidän mielestään yrittäjyyskasvatusta pitäisi alakouluilla toteuttaa?
- miten Kyösti Kallion koulun opettajat itse toteuttavat yrittäjyyskasvatusta omassa opetuksessaan?

6.2 Tutkimusote ja tutkimuksen toteuttamistapa

Tutkimus toteutettiin opettajien näkökulmasta. Tutkimusote oli kvantitatiivinen eli määrän perustuva. Kyösti Kallion koulun opettajille lähetettiin kysely, jonka tulosten perusteella tutkimuksen loppupäätelmät tehtiin. Lisäksi päätelmien teossa on hyödynnetty tutkimuksen tekijän omia havaintoja opetuksen toteuttamisesta Kyösti Kallion koululla.

Alun perin kysely oli tarkoitus toteuttaa paperisena kyselynä, sillä oma mielikuvani on, että paperiseen kyselyyn tulee vastattua tarkemmin kuin sähköiseen kyselyyn. Päädyin kuitenkin valitsemaan sähköisen kyselyn sen helppouden sekä Covid-19 viruksen aiheuttaman pandemian johdosta annetun opettajien etätyömääräyksen takia. Kysely toteutettiin Google Formsin kautta. Kyselyn laatiminen ja lähettäminen onnistui sillä hyvin. Vastauksista Google Forms laatii valmiiksi diagrammeja, jotka voi tallentaa esimerkiksi Excel-tietojenkäsittelyohjelmaan. Lisäksi Google Formsissa vastauksia voi tutkia yleisellä tasolla tiivistelmänä sekä kysymyksittäin ja yksilötasolla. Valmiiksi sähköisen kyselyn tulkitseminen on helpompaa kuin paperisen.

Kysely lähetettiin sähköpostitse kaikille 32 henkilölle, jotka olivat merkittyinä Wilmassa Kyösti Kallion koulun opettajiksi lukuvuonna 2019–2020. Wilma on viestintäpalvelu, jota käytetään koulun sisäiseen viestintään sekä kodin ja koulun väliseen tiedonsiirtoon. Tulevasta kyselystä lähetettiin opettajille ennakoilmoitus toukokuun 2020 viimeisellä viikolla. Wilman kautta lähetetyssä ennakoilmoituksessa kerrottiin, että kyselyyn ei tarvitse valmistautua etukäteen millään tavalla vaan siihen vastataan omien käsitysten perusteella. Itse kysely toteutettiin ajalla 6.-20.6.2020 eli koulutyö oli jo päättynyt kuluneelta lukuvuodelta ja opettajat olivat lomalla. Kyselyyn vastasi vain 10 opettajaa eli vastausprosentti oli 31,3. Opettajien ajateltiin vastaavat kyselyyn runsaslukuisemmin, kun he ovat saaneet hieman levätä työn täyteen kevään jälkeen. Vastausprosentti jäi tästä huolimatta kuitenkin harmillisen alhaiseksi.

Kyselyn kysymyksiä valmisteltiin samaan aikaan tietoperusteisen tekstin laatimisen kanssa. Näin kysymykset oli helppo johtaa tietoperustasta. Kysymyksiä oli yhteensä 20 ja ne johdettiin tietoperustasta niin, että ne vastaisivat myös opinnäytetyön tutkimuskysymyksiin. Suurin osa kysymyksistä oli laadittu sellaisiksi, että niissä oli valmiit vastausvaihtoehdot. Toisin sanoen, ne olivat strukturoituja kysymyksiä. Kyselyssä käytettiin myös avoimia kysymyksiä.

Kysely toteutettiin nimettömänä. Ensimmäiset kysymykset käsittelivät taustatietoja, kuten sitä kuinka kauan on toiminut opettajana ja onko suorittanut opettajakoulutuksen, missä tehtävissä toimi Kyösti Kallion koululla lukuvuonna 2019–2020 ja onko työkokemusta muulta alalta sekä onko osallistunut yrittäjyyskasvatusta käsittelevään koulutukseen.

Kyselyssä kartoitettiin myös ovatko käsitteet sisäinen, ulkoinen ja omaehtoinen yrittäjyys tuttuja opettajille, mitä ominaisuuksia he liittäisivät yrittäjyyteen ja missä oppiaineissa heidän mielestään yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa sekä yhteistyöstä muiden organisaatioiden kanssa. Kyselyssä selvitettiin myös sitä, rajoittaako opettajien mielestä työympäristössä jokin yrittäjyyskasvatuksen toteuttamista ja millainen työympäristö heidän mielestään edistää luovuutta. Lisäksi kyselyssä esitettiin yrittäjyyskasvatukseen liittyviä väittämiä, joihin opettajien tuli vastata ovatko samaa vai eri mieltä.

Kyselyn avulla kerättyä tutkimusaineistoa analysoitiin mm. prosenttijakaumien ja kappalemäärien perusteella. Analysointia tehtiin Excel-taulukkolaskentaohjelman työkalujen avulla sekä kyselyn toteuttamiseen käytetyn Google Formsin omia taulukoita ja diagrammeja apuna käyttäen. Tulosten havainnollistamisessa käytettiin vaaka- ja pystysuuntaisia pylväsdiagrammeja sekä ympyrädiagrammeja. Kyselyn avointen kysymysten vastausten perusteella laadittiin myös kuva (KUVA 4.) Kuvan koostamisessa ja muokkaamisessa käytettiin Word-tekstinkäsittelyohjelmasta löytyviä muotoja ja kuvakkeita.

6.3 Tutkimuksen luotettavuus

Kyösti Kallion koulun opettajille suunnatussa kyselyssä kysymyksiä oli yhteensä 20 ja ne oli tarkoituksella laadittu sellaisiksi, että ne eivät kovin avanneet käsiteltävää asiaa vastaajille. Näin pystyttiin selvittämään juuri niitä opettajien omia käsityksiä yrittäjyyskasvatuksesta. Kuitenkin kyselyn kysymysten muotoilu, joka jätti vastaajille tulkinnanvaraa, heikentää tutkimuksen luotettavuutta. Kysymyksien asettelu oli toteutettu vain yhdestä, tutkimuksen tekijän, näkökulmasta. Kyselyä ei ollut laadittu yhteistyössä kenenkään muun kanssa; sen laadintaan ei ole pyydetty apua tai mielipiteitä niin työelämäohjaajalta kuin opinnäytetyön ohjaajaltakaan.

Kyselyn alhainen vastausprosentti (31,3 %) laskee myös tutkimuksen luotettavuutta. Vastausprosentin pienuuteen vaikutti varmasti se, että kysely toteutettiin vastaajien loma-aikana. Lisäksi tutkimuksen luotettavuutta heikentää epäselvyydet lopullisten kyselyyn vastanneiden henkilöiden määrässä. Kahden vastaajan vastaukset olivat täsmälleen samanlaiset kaikkiin kysymyksiin. Vapaasti vastattavissa kysymyksissäkin molemmat olivat vastanneet vain yhdellä tai kahdella sanalla. Tämä viittaa siihen, että joku vastanneista on lähettänyt kyselyn vastaukset kahteen kertaan, sillä vastauskertoja ei ollut rajattu. Kyselyn saatetekstissä kuitenkin toivottiin, että kyselyyn vastattaisiin vain yhden kerran. Mahdollista on myös, että kaksi henkilöä on tehnyt yhteistyötä ja täyttänyt kyselyä yhdessä käyttäen samoja ilmaisuja. Kaaviot on laadittu kuitenkin sillä olettamuksella, että kyseessä on kaksi eri vastaajaa, jotka ovat vain vastanneet kysymyksiin samalla tavalla.

Näistä edellä mainituista seikoista johtuen voidaan sanoa, että validiteetti ja reliabiliteetti, joilla mitataan tutkimuksen luotettavuutta, toistettavuutta ja kykyä mitata kysytyjä asioita ovat heikohkot. Reliabiliteetti eli kyselyn kysymysten kyky mitata kysytyjä asioita on kuitenkin suhteessa parempi kuin tutkimuksen luotettavuus ja toistettavuus. Toisena ajankohtana toteutettu kysely voisi tuottaa enemmän vastauksia ja erilaisia tuloksia. Näin ollen nämä empiirisen tutkimuksen tulokset Kyösti Kallion koulun opettajien näkemyksistä yrittäjäyhtymäkasvatuksesta alakoulussa ovat vain suuntaa antavia.

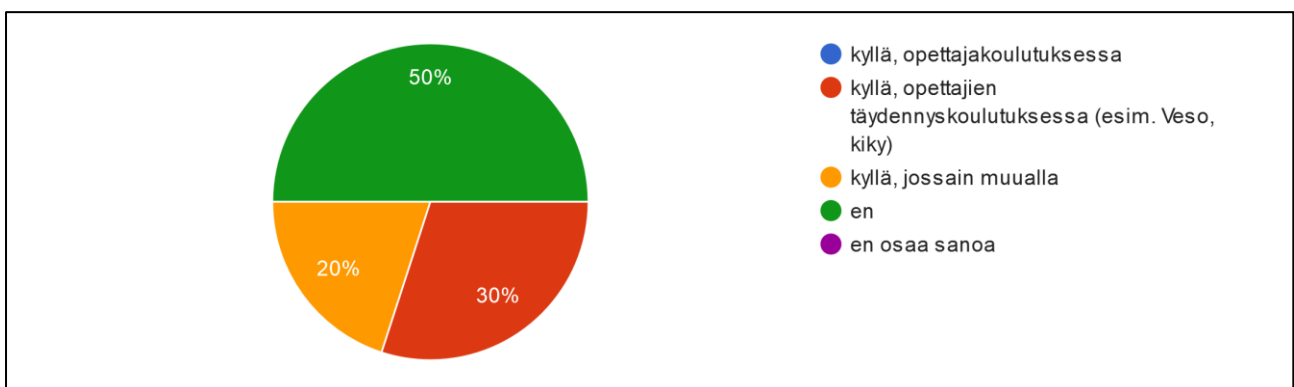
7 KYÖSTI KALLION KOULUN OPETTAJIEN NÄKEMYKSIÄ YRITTÄJYYSKASVATUKSESTA ALAKOULULLA

7.1 Taustatietoja vastaajien koulutuksesta ja työkokemuksesta

Kyselyyn vastanneista kaikki olivat suorittaneet opettajatutkinnon. Vastaajista 60 % eli suurin osa oli työskennellyt opettajana yli 20 vuotta. Sen sijaan alle viisi vuotta opettajana toimineita ei ollut vastaajissa ollenkaan.

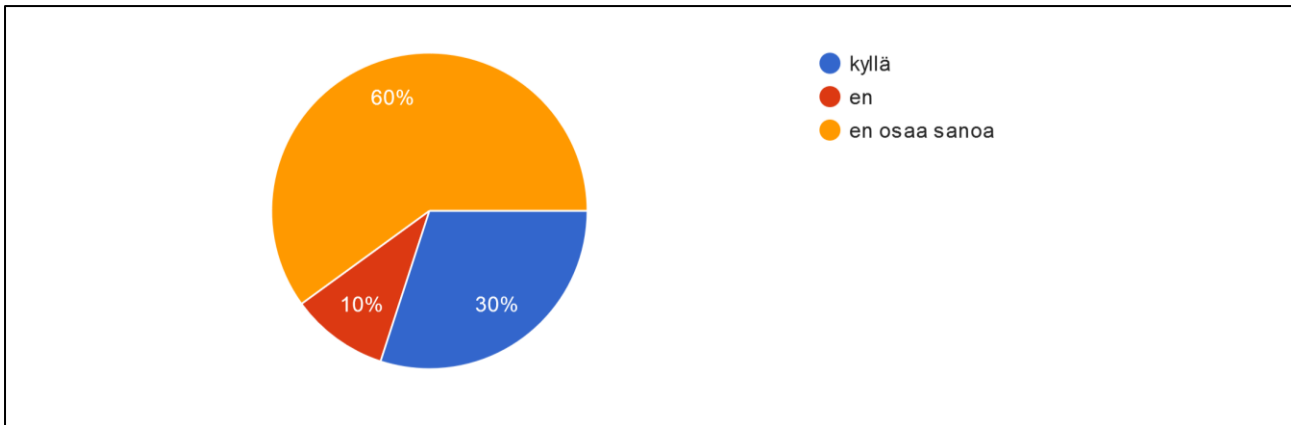
Vastaajista 60 % toimi lukuvuonna 2019–2020 Kyösti Kallion koululla luokanopettajana, 30 % erityisluokanopettajana ja loput 10 % toimivat joko rehtorina tai tunti- tai aineopettajana. Muusta työkokemuksesta kysyttäessä 40 % vastaajista ilmoitti, ettei heillä ole lainkaan työkokemusta muulta alalta tai muista tehtävistä kuin opettajan työstä. Ne henkilöt, jotka olivat työskennelleet jossain elämänsä vaiheessa muullakin alalla, olivat hankkineet työkokemusta sosi-aali-, varhaiskasvatus- ja terveydenhoitoalalta, metallialalta, siivous- ja keittiötehtävistä tai arkistointityöstä. Yksi vastaajista oli työskennellyt perheyrietyksessä. Muuta työkokemusta omaavista 67 % ilmoitti saaneensa työkokemuksen kesätöissä tai n. 2 vuoden työskentelyllä. Yksi ilmoitti saaneensa työkokemusta muista tehtävistä yli 15 vuoden ajalta ja yksi ei kertonut sitä, kuinka pitkältä ajalta hänellä on muun alan työkokemusta.

Kuviosta 3 nähdään, että vain puolet vastaajista on osallistunut jossain vaiheessa yrittäjyyttä tai yrittäjyyskasvatusta käsittelevään koulutukseen. Vastaavasti 50 %:lla vastaajista ei ollut minkäänlaista koulutusta yrittäjyydestä tai yrittäjyyskasvatuksesta.

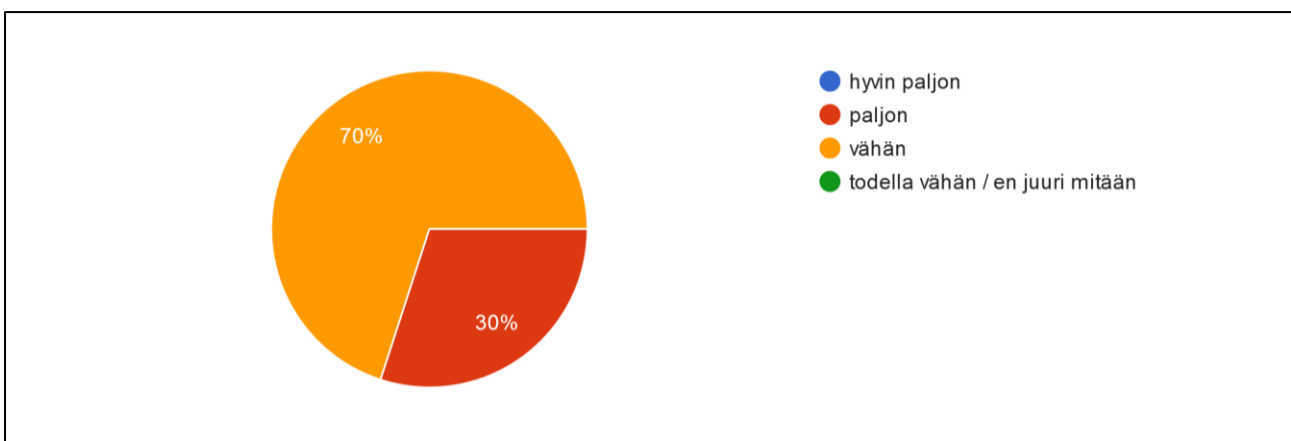

KUVIO 3. Oletko osallistunut yrittäjyyttä tai yrittäjyyskasvatusta käsittelevään koulutukseen?
(n = 10)

Kysyttäessä lisäkoulutuksen tarpeesta (KUVIO 4.) vain 30 % vastaajista koki tarvitsevansa yrittäjyyskasvatuksesta lisäkoulutusta. 60 % ei osannut sanoa tarvitseeko lisäkoulutusta ja 10 % ilmoitti suoraan, ettei tarvitse lisäkoulutusta. Tämä siitä huolimatta, että 70 % vastaajista oli sitä mieltä, että heillä on vain vähän tietämystä yrittäjyyskasvatuksen konkreettisesta toteuttamisesta sekä sen tavoitteista ja sisällöstä alakoulussa (KUVIO 5.). Vain 30 % vastaajista koki, että heillä on paljon tietoa yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisesta alakoulussa.

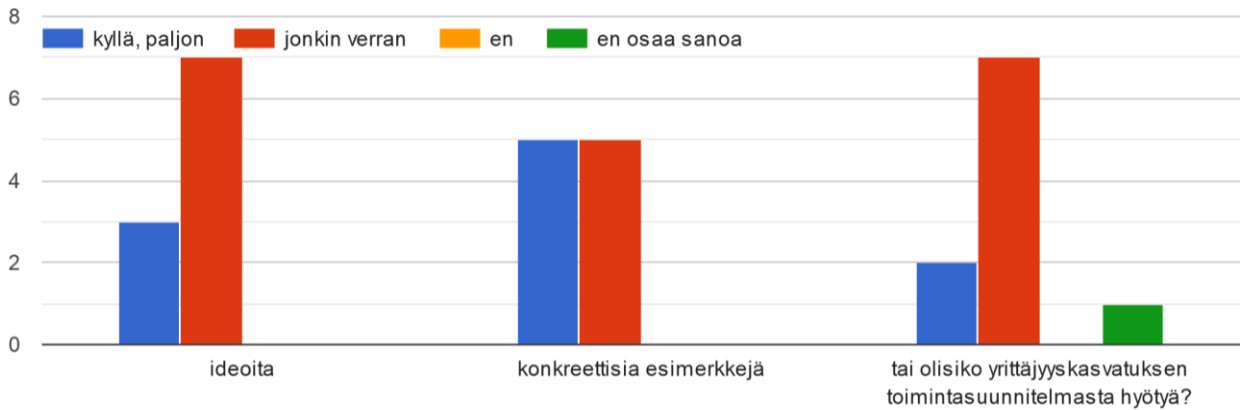

KUVIO 4. Tarvitsisitko omasta mielestäsi lisäkoulutusta yrittäjyyskasvatukseen liittyen?
(n = 10)

KUVIO 5. Kyösti Kallion koulun opettajien näkemykset omien tietojen tasosta yrittäjyyskasvatuksen tavoitteista ja sisällöstä alakoulussa (n = 10)

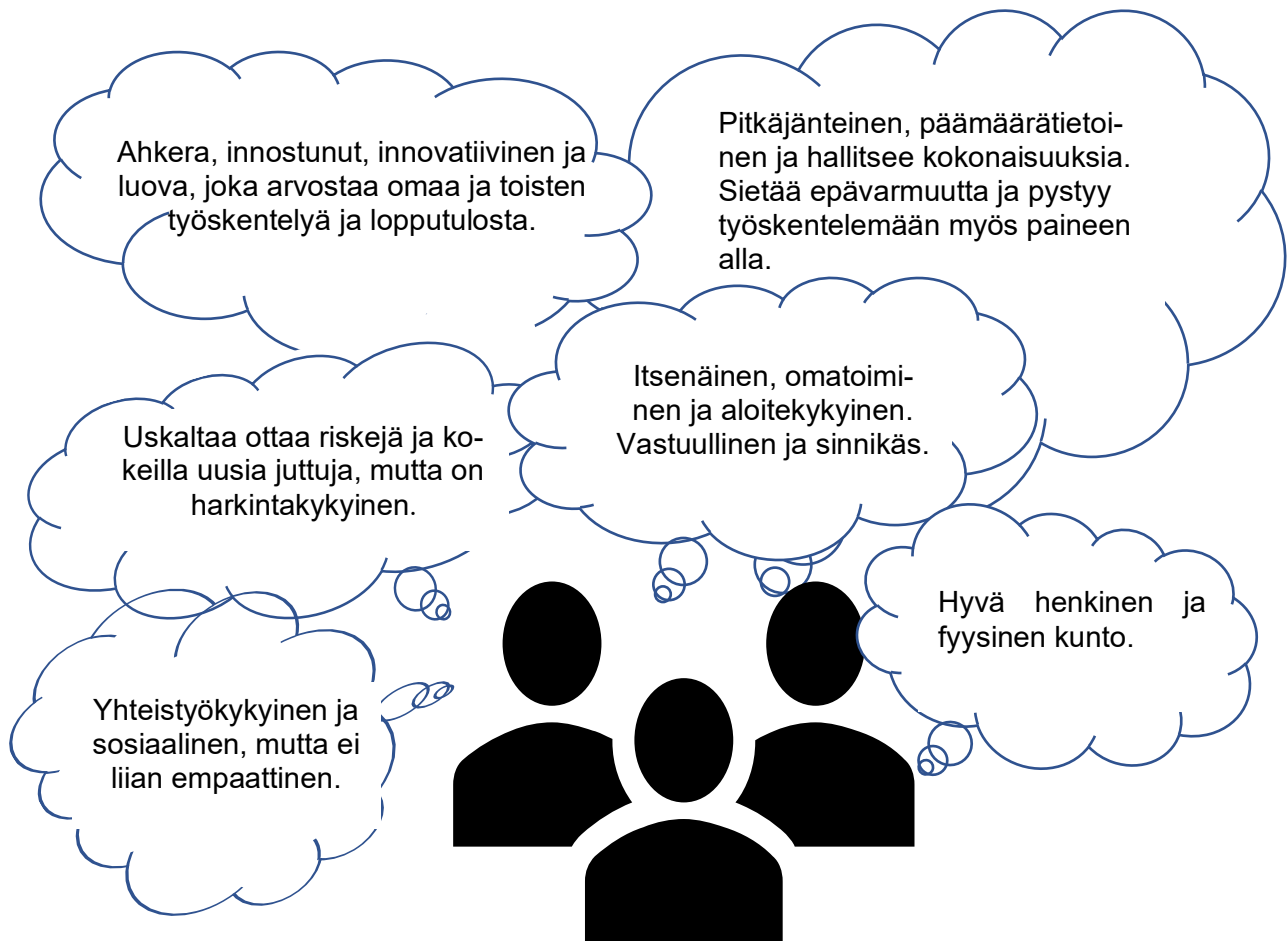
Kaikki vastanneet olivat sitä mieltä, että he tarvitsevat yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen lisää ideoita ja konkreettisia esimerkkejä (KUVIO 6.). Vastaajista yhdeksän oli myös sitä mieltä, että toimintasuunnitelmasta olisi hyötyä yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa.

KUVIO 6. Ideoiden, konkreettisten esimerkkien ja toimintasuunnitelman tarve yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisen tueksi (n = 10)

7.2 Yrittäjän ominaisuudet

Opettajilta kysyttiin, millaisia ominaisuuksia he liittäisivät yrittäjyyteen. Pääasiassa vastaukset koostuivat persoonallisuuden ominaisuuksista. Eräs vastaajista oli lähestynyt asiaa hieman eri näkökulmasta. Hän ei niinkään keskittynyt persoonallisuuteen liittyviin ominaisuuksiin, vaan hänen mukaansa yrittäjyyden ominaisuuksia ovat tutustumiskäynnit lähialueen yrityksiin, käsitteiden avaaminen, konkreettiset esimerkit ja suunnitelmat, oppilaan oma vastuu ja mielenkiinto, yhteistyö, verkostoituminen sekä konkreettinen mahdollisuus kokeilla ja toteuttaa asioita. Kuva 4 on laadittu yhdistelemällä opettajien vastauksia yrittäjän persoonallisuuteen liittyvistä ominaisuuksista.

KUVA 4. Kyösti Kallion koulun opettajien ajatuksia yrittäjän ominaisuuksista

7.3 Opettajien ajatuksia yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta

Kyösti Kallion koulun opettajilta kysyttiin, mitä yrittäjyyskasvatus heidän mielestään on. Kysymyksen asettelussa ei ollut viitattu alakouluun. Vastauksista suurin osa liittyi ulkoiseen yrittäjyyteen sekä asennekasvatukseen yrittäjyyttä kohtaan.

Oppilas saa tietoa yrittäjänä olemisesta.

Oman yritystoiminnan vision eteenpäin viemistä ja kehittämistä taloudellisesti tuottavaksi toiminnaksi ja sitä kautta myös työllistäminen.

Opetetaan mitä yrittäjyys on. Tuodaan positiivista kuvaa yrittäjyydestä ja opetaan, miten tärkeää yrittäjyys on yhteiskunnalle.

Oman idean jakamista, tuotteistamista.

Oppilaan mielenkiinnon ja ajatuksen herättäminen yrittäjyyteen ja sen tuomiin mahdollisuuksiin.

Yrittäjyyskasvatuksella pyritään luomaan positiivista asennetta yrittäjyyttä kohtaan ja ohjaamaan lapsia oman mielenkiintonsa löytämiseen ja mahdolliseen yrittäjyyteen tulevaisuudessa.

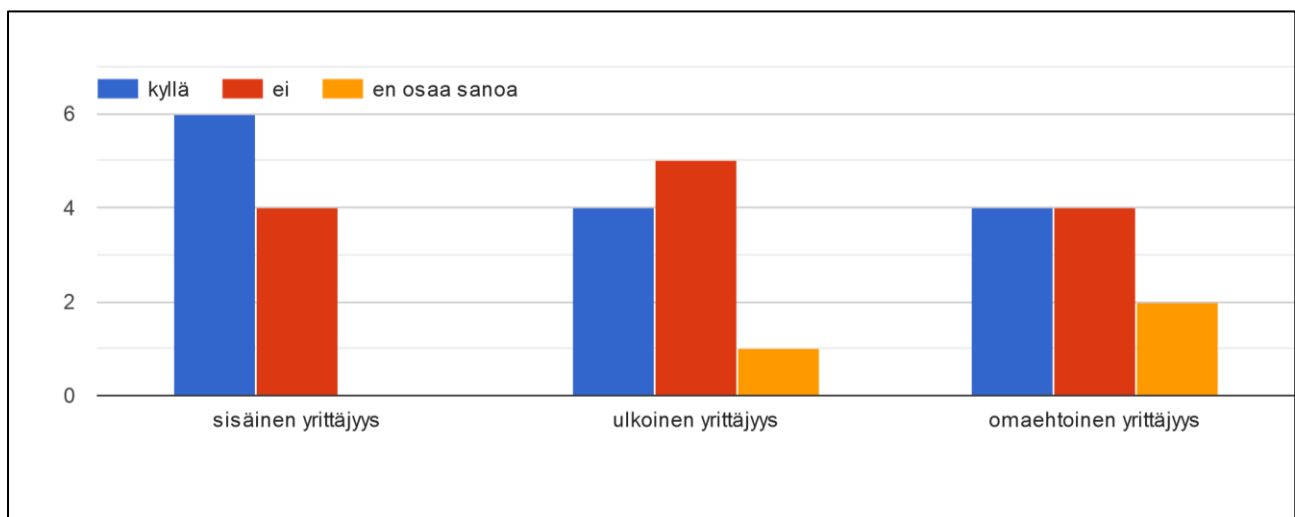
Innostetaan ja rohkaistaan yrittäjyyteen. Autetaan ja rohkaistaan löytämään omat innostuksen aiheet ja lähteet, jotka voi myöhemmin johtaa yrittäjyyteen.

Kyselyyn vastanneista vain kaksi henkilöä liitti yrittäjyyskasvatuksen sisäiseen yrittäjyyteen.

Alkuopetuksessa lähinnä kohdan 9 taitojen opettaminen ja asenteiden vahvistaminen. (KUVA 4.)

Yrittäjyyskasvatuksessa opitaan tunnistamaan ja vahvistetaan yrittäjyyteen liittyviä ominaisuuksia. Se opettaa ajattelemaan syy-seuraus-suhteita ja oman toiminnan merkitystä lopputulokseen. Se kehittää myös ryhmätyöskentelytaitoja.

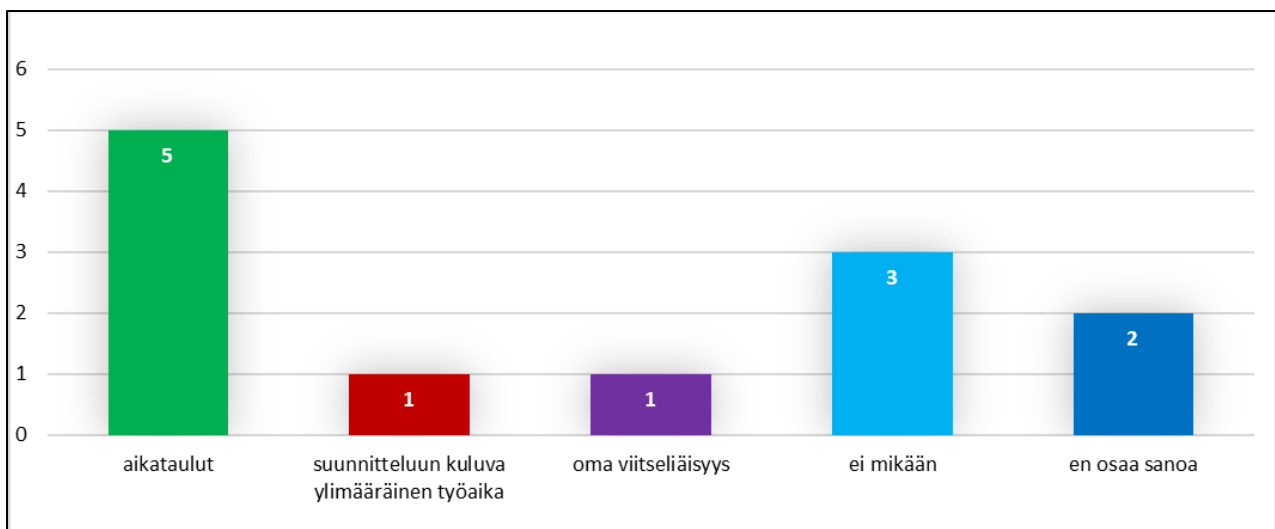
Käsitteistä sisäinen, ulkoinen ja omaehtoinen yrittäjyys Kyösti Kallion koulun opettajat kokivat tutuimmaksi sisäisen yrittäjyyden. Kuvion 7 perusteella Kyösti Kallion koulun opettajat tarvitsisivat selvennystä näihin yrittäjyyden eri ulottuvuuksiin.

KUVIO 7. Tunnetko käsitteet sisäinen, ulkoinen ja omaehtoinen yrittäjyys? (n = 10)

Opettajilta kysyttiin, rajoittaako jokin työympäristössä yrittäjyyskasvatuksen toteuttamista ja millainen työympäristö saisi opettajan oman luovuuden heräämään. Kyselyyn vastanneista

kolme (n = 10) oli sitä mieltä, että mikään ei aseta rajoitteita yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiselle ja kaksi ei osannut sanoa, rajoittaako jokin yrittäjyyskasvatuksen toteuttamista. Eli puolet vastaajista kokee, että työympäristössä on rajoitteita, jotka vaikuttavat yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen. Vastauksissa korostui nimenomaan aikataulujen luomat rajoitteet. Esille nousivat myös ajatukset omasta viitseliäisyydestä sekä yrittäjyyskasvatuksen suunnitteluun kuluva ylimääräisestä työajasta. Erään vastauksen perusteella mikään ei rajoita, sillä pienillä lapsilla on vielä vähäistä tämän kaltainen sisältö. Kuviossa 8 esitetään Kyösti Kallion koulun opettajien ajatuksia siitä, rajoittaako heitä jokin yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa, mitkä nämä rajoitteet ovat ja kuinka monta ääntä kukin rajoite sai.

KUVIO 8. Rajoittaako työympäristössäsi jokin yrittäjyyskasvatuksen toteuttamista? (n = 10)

Luovuus on ominaisuus, joka liitetään yrittäjyyteen. Opettajia pyydettiin kuvailemaan työympäristö, joka antaisi heille parhaat edellytykset toteuttaa luovuutta työssään ja samalla edistää oppilaiden luovuutta. Vastauksissa korostui fyysisen tilan tarve, mutta osa oli huomionnut myös yhteistyön sekä luokka- ja työyhteisön ilmapiirin merkityksen. Vastauksissa nousi esiin myös aika, raha ja tietoteknisten laitteiden saatavuus. Taulukossa 8 on listattu opettajien vastaukset luovuutta edistävästä työympäristöstä.

TAULUKKO 8 Luovuutta edistävä työympäristö

1.	Materiaalit olisi aina esillä ja oppilaille aikaa toteuttaa luovia ideoitaan.
2.	Riittävät tilat, 3D tulostin, tietokoneet ja määrärahoja retkeilyyn, tuntiresurssia.

(jatkuu)

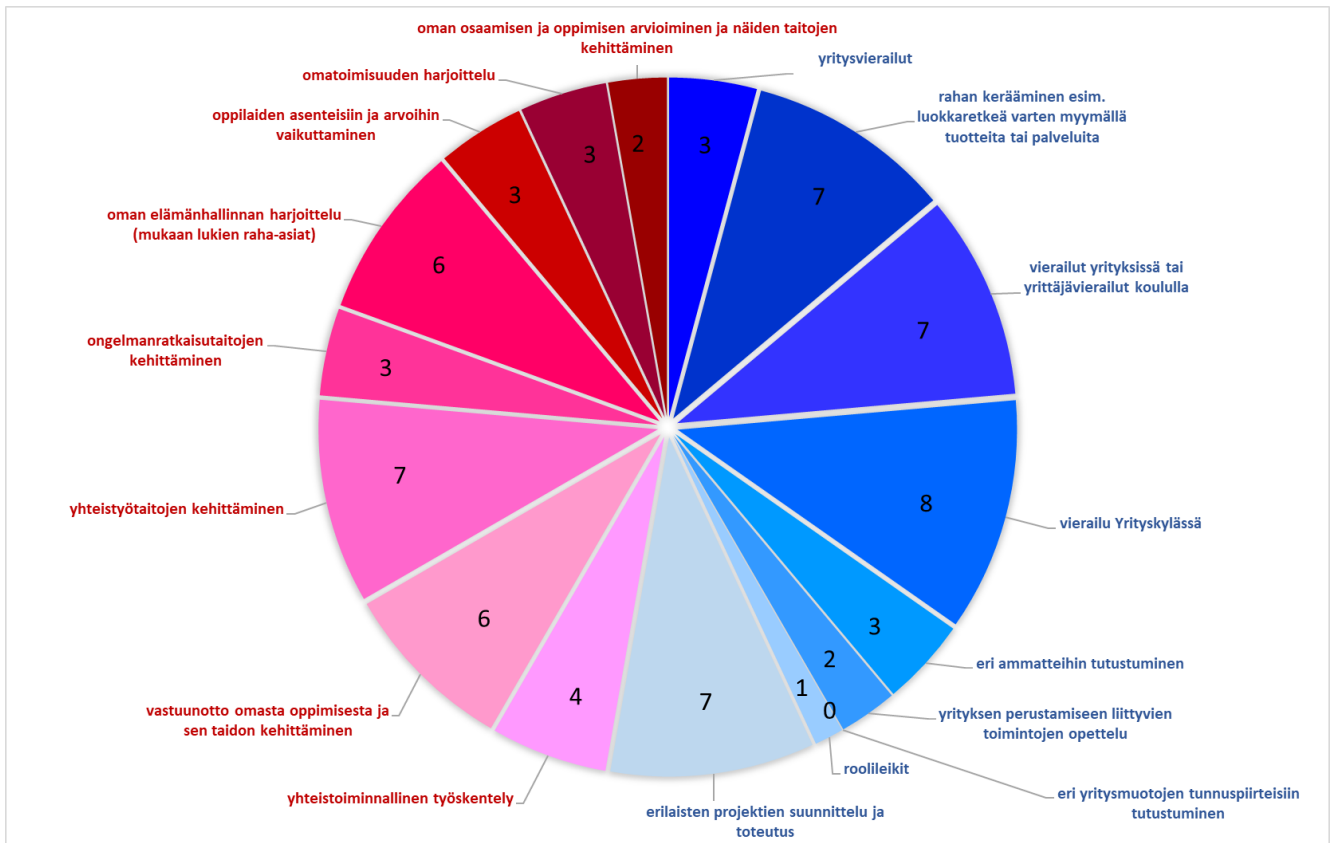
TAULUKKO 8. (jatkuu)

3.	Luokkahuone, jossa olisi tilaa erilaisille työskentelypisteille. Luokan lähellä olevat rauhalliset eriyttämistilat. Tietotekniset laitteet ajan tasalla ja tarkoituksenmukaisia, toimivat tietoliikenneyhteydet. Laadukasta digiopetusmateriaalia.
4.	Hyvä yhteistyö rinnakkaisluokkien kanssa, riittävät eriyttämistilat.
5.	Riittävän tilava. Mahdollisuus vetää pidempää projektia oppilaiden kanssa.
6.	Vapaa ja rohkaiseva ilmapiiri.
7.	Hyvä ja turvallinen luokkahenki, joka innostaa kaikkia. Hyvä yhteishenki työyhteisössä, jossa tsemptataan ja tuetaan työkavereita.
8.	Luokassa enemmän fyysistä tilaa, pienempi opetusryhmä sekä enemmän (työ)aikaa erilaisten projektien yms. suunnitteluun ja toteutukseen.
9.	Erilaiset yhteiset oppimisympäristöt, luokasta ulos.

Opettajia pyydettiin myös valitsemaan kahdeksan asiaa, jotka heidän mielestään kuuluvat yrittäjyyskasvatukseen alakoulussa. Vastausvaihtoehdot oli listattu kyselyyn valmiiksi. Vastauksia on havainnollistettu kuviossa 9. Sinisävyiset piirakan palat liittyvät lähinnä ulkoiseen yrittäjyyteen ja punasävyiset sisäiseen sekä omaehtoiseen yrittäjyyteen.

Joku opettaja oli vastannut kaikkiin kohtiin, vaikka pyydettiin vastaamaan kahdeksaan kohtaan. Se on totta, että kaikki nämä asiat kuuluvat yrittäjyyskasvatukseen, mutta kaikki eivät kuulu nimenomaan alakoulun yrittäjyyskasvatukseen. Kysymyksen tarkoituksena oli selvittää, ajattelevatko opettajat yrittäjyyskasvatuksen olevan sisäistä ja omaehtoista yrittäjyyttä vai ulkoista yrittäjyyttä tukevaa toimintaa. Tästä syystä tämän kaikkiin kohtiin vastanneen henkilön vastaukset on jätetty kokonaan huomioimatta. Vastaajia oli yhteensä 10, ja kun yhden vastaajan vastausta ei otettu huomioon, niin palkin kohdalla pitäisi olla luku 9, jos kaikki vastaajat olisivat sitä kannattaneet.

Epähuomiossa yritysvierailut on tullut kahteen kertaan tähän kysymykseen vastausvaihtoehdoksi. Se löytyy kohdasta a yritysvierailut ja kohdasta d vierailut yrityksissä tai yrittäjävierailut koululla. Eräs opettajista oli valinnut yhdeksän kohtaa, vaikka pyydettiin kahdeksan. Hänellä oli vastattuna sekä a- että d-kohdat, joten hänen vastauksistaan a-kohtaa ei ole huomioitu, jolloin vastauksia jäi kahdeksan kappaletta.

KUVIO 9. Mitä asioita alakoulun yrittäjyyskasvatukseen kuuluu Kyösti Kallion koulun opettajien mielestä? (n = 9)

Värijakaumasta voidaan havaita, vain hieman enemmän kannatusta ovat saaneet ne toiminnot, jotka liittyvät ulkoiseen yrittäjyyteen. Sisäiseen ja omaehtoiseen yrittäjyyteen liittyvät toiminnot ovat saaneet vähemmän kannatusta. Kaikista vastauksista eniten kannatusta (vastauksia 6 tai enemmän) on saanut rahan kerääminen, vierailut yrityksissä tai yrittäjävierailut koululla, yrityskylä, vastuunotto omasta oppimisesta ja sen kehittäminen, yhteistyötaitojen kehittäminen, erilaisten projektien suunnittelu ja toteutus sekä oman elämäntilanteen harjoittelu (mukaan lukien raha-asiat).

Roolileikit ovat saaneet vain vähän kannatusta, vaikka leikki on lapsille luonnollinen tapa opetella asioita. Yhteistoiminnallinen työskentelykin on saanut suhteellisen vähän kannatusta, alle puolet vastaajista ovat valinneet sen. Tämän voi ehkä ajatella kuuluvan myös tuonne yhteistyötaitojen kehittämiseen. Eri yritysmuotojen tunnuspiirteisiin tutustuminen ei Kyösti Kallion koulun opettajien mielestä kuulu alakoulun yrittäjyyskasvatukseen.

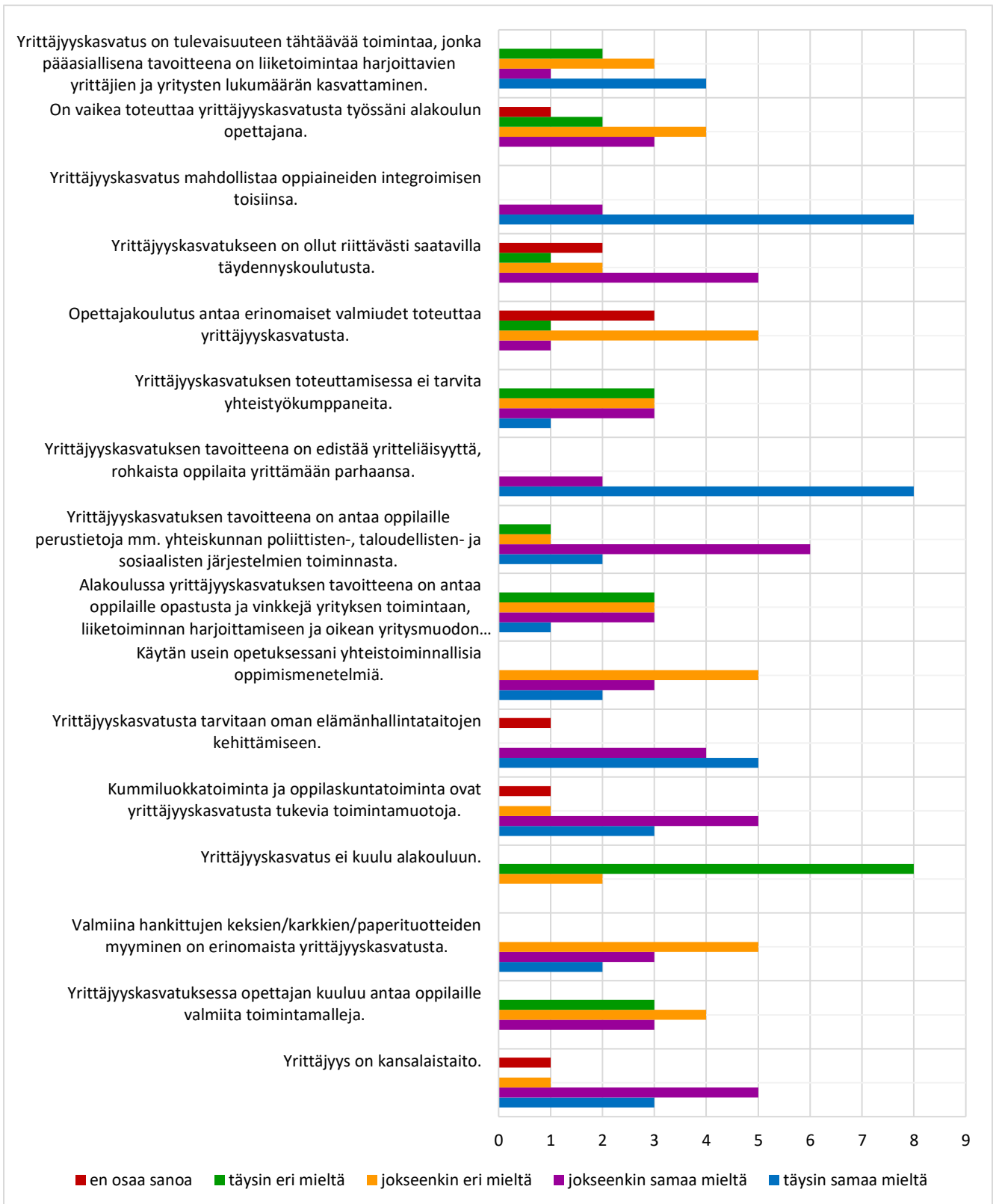
Kyösti Kallion koulun opettajille esitettiin myös väittämiä yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta sekä sen tavoitteista ja toteuttamisesta. Kuviossa 10 esitetään nämä väittämät sekä opettajien vastaukset.

Väittämien mukaan Kyösti Kallion koulun opettajat olivat lähes yksimielisiä siitä, että yrittäjyyskasvatus kuuluu myös alakouluun ja yrittäjyyskasvatus mahdollistaa eri oppiaineiden integroimisen toisiinsa. Opettajien mielestä yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on edistää yritteliäisyyttä ja rohkaista oppilaita yrittämään parhaansa. Lähes kaikki vastanneet (90 %) olivat samaa mieltä myös siitä, että yrittäjyyskasvatusta tarvitaan omien elämänhallintaitojen kehittämisessä.

Kyselyyn vastanneista kahdeksan (n = 10) oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä siitä, että kummiluokkatoiminta sekä oppilaskuntatoiminta ovat yrittäjyyskasvatusta tukevia toimintamuotoja ja yrittäjyys on kansalaistaito. Vastaajista kahdeksan oli myös sitä mieltä, että yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on antaa oppilaille perustietoja mm. yhteiskunnan poliittisten, taloudellisten ja sosiaalisten järjestelmien toiminnasta.

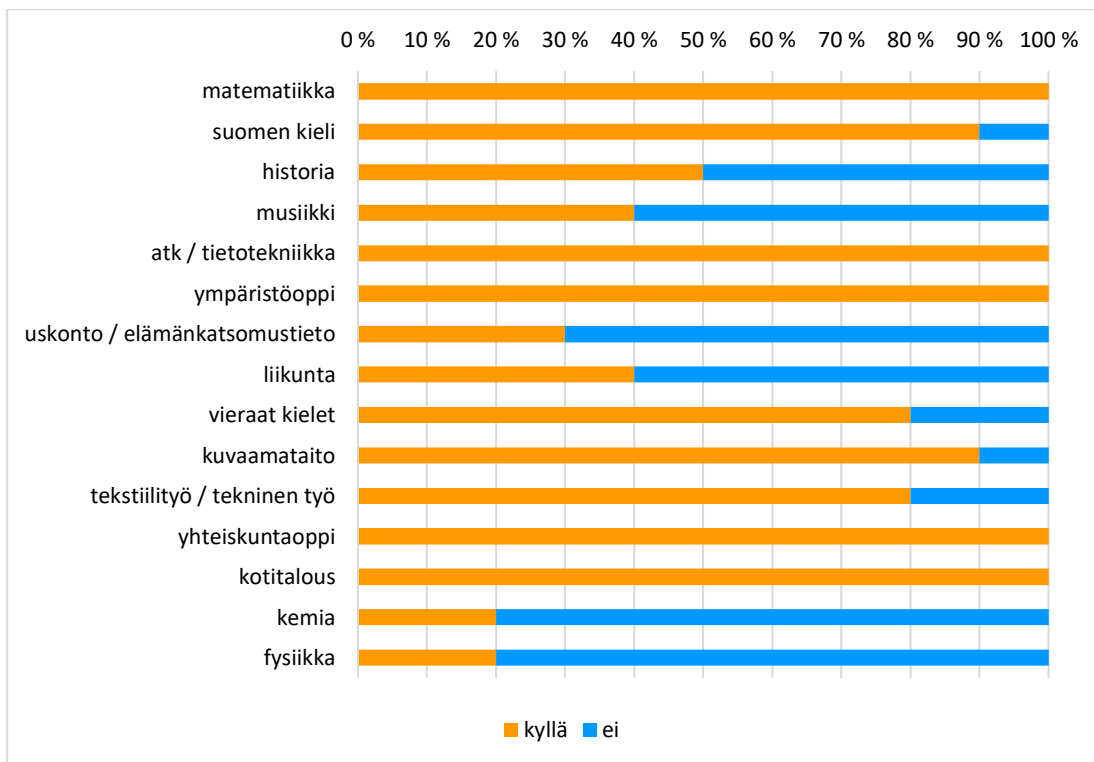
Kysyttäessä yrittäjyyskasvatukseen liittyvistä kouluttautumismahdollisuuksista vain puolet vastanneista olivat täysin tai jokseenkin sitä mieltä, että täydennyskoulutusta on ollut riittävästi saatavilla. Vastaajista kuusi (n = 10) koki, että opettajakoulutus ei anna hyviä valmiuksia yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen. Kuitenkin kuusi vastaajaa oli myös sitä mieltä, että yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen omassa työssään alakoulun opettajana ei ole vaikeaa ja yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa tarvitaan yhteistyökumppaneita. Vastaajista viisi koki käyttävänsä usein opetuksessaan yhteistoiminnallisia oppimismenetelmiä. Seitsemän vastaajaa puolestaan ajatteli, että yrittäjyyskasvatuksen tarkoituksena ei ole, että opettaja antaisi oppilaille valmiita toimintamalleja.

Vastanneista viisi (n = 10) oli täysin tai jokseenkin samaa mieltä siitä, että yrittäjyyskasvatuksen pääasiallisena tavoitteena on liiketoimintaa harjoittavien yrittäjien ja yritysten lukumäärän kasvattaminen. Yhtä paljon vastaajista oli myös sitä mieltä, että valmiina hankittujen keksien, karkkien tai paperituotteiden myynti on erinomaista yrittäjyyskasvatusta. Kuitenkin vain neljä vastaajaa ajatteli, että alakoulussa yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on yrityksen toimintaan, liiketoiminnan harjoittamiseen ja oikean yritysmuodon valitsemiseen liittyvä opastuksen ja vinkkien antaminen.

KUVIO 10. Opettajien mielipiteet yrittäjyyskasvatusta koskeviin väittämiin (n = 10)

Opettajia pyydettiin myös valitsemaan oppiaineet, joissa heidän mielestään yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa. Kaikkia kysytyjä oppiaineita ei opeteta vielä alakoulussa, mutta opettajia pyydettiin siitä huolimatta vastaamaan kaikkiin kohtiin. Kuviossa 11 on esitetty Kyösti Kallion koulun opettajien mielipiteet siitä, missä oppiaineissa yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa.

KUVIO 11. Missä oppiaineissa yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa? (n = 10)

Kuvion perusteella kaikki Kyösti Kallion koulun opettajat olivat sitä mieltä, että matematiikka, tietotekniikka, ympäristöoppi, yhteiskuntaoppi ja kotitalous ovat oppiaineita, joissa yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa. Myös kuvaamataito ja käsityöt sekä suomen kieli ja vieraat kielet saivat vahvan kannatuksen. Puolet vastaajista ajatteli, että myös historia oppiaineena soveltuu yrityskasvatukseen toteuttamiseen. Sen sijaan musiikin, uskonnon /elämänkatsomustiedon, liikunnan, kemian ja fysiikan kohdalla suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että kyseiset oppiaineet eivät niinkään ole yrittäjyyskasvatukseen toteuttamiseen soveliaita. Musiikki ja liikunta saivat vain 40 %:n ja uskonto/elämänkatsomustieto 30 %:n kannatuksen. Vastaajista vain 20 % katsoi fysiikan ja kemian soveltuvan oppiaineeksi, jossa yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa.

7.4 Yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen ja yhteistyö muiden toimijoiden kanssa

Kyösti Kallion koulun opettajilta kysyttiin, ovatko he saaneet yrittäjyyskasvatukseen liittyen yhteistyötarjouksia koulun ulkopuolisilta organisaatioilta. Jos he vastasivat tähän kysymyksen kyllä, niin seuraavassa kysymyksessä pyydettiin kertomaan, miltä organisaatioilta he ovat saaneet yhteistyötarjouksia. Vain 20 % vastaajista oli saanut yhteistyötarjouksia muilta toimijoilta. Yhteistyötoiveet olivat tulleet Yrityskylästä sekä naapurikunnassa sijaitsevista yrityksistä.

20 % vastaajista koki, ettei osaa sanoa, onko saanut yhteistyötarjouksia. 60 % vastaajista oli sitä mieltä, että ei ole saanut yrittäjyyskasvatukseen liittyen yhteistyötarjouksia koulun ulkopuolisilta toimijoilta.

Kyselyn mukaan 60 % Kyösti Kallion koulun opettajista oli sitä mieltä, että aktiivisin rooli yhteistyön järjestämisestä kuuluu koulun ulkopuoliselle organisaatiolle tai sen edustajalle. 30 % vastaajista koki, että koulun opettajilla on aktiivisin rooli ja 10 % antaisi vastuun yhteistyön järjestämisestä koulun rehtorille.

8 LOPPUPÄÄTELMÄT JA POHDINTA

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, millaisia käsityksiä Kyösti Kallion koulun opettajilla on yrittäjyyskasvatuksesta; mitä he sisällyttävät alakoulun yrittäjyyskasvatukseen, miten he sitä itse toteuttavat ja miten sitä heidän mielestään pitäisi toteuttaa. Opinnäytetyön teoreettisessa osuudessa selvitettiin kirjallisuuden avulla mitä yrittäjyyskasvatus on ja mihin sen toteuttaminen perustuu. Empiirisessä osiossa puolestaan analysoitiin Kyösti Kallion koulun opettajien käsityksiä yrittäjyyskasvatuksesta; niitä kartoitettiin sähköisen kyselyn avulla.

Sähköinen kysely on helppo toteuttaa. Itse toteutin kyselyn Google Formsilla, joka laati automaattisesti diagrammeja kyselyn tuloksista. Diagrammeja oli helppo tulkita ja kopioida omiin tiedostoihin. Google Formissa voi helposti rajoittaa vastaajan vastaukset, tosin se vaatii vastaajan kirjautumisen Googlen. Itse en tätä rajausta tehnyt, koska en voinut olla varma että kaikilla vastaajilla on Google-tunnukset. Kyselyn toteuttamisessa ja kysymysten asettelussa olen jälkikäteen huomannut asioita, jotka olisi voinut ilmaista toisin tai kysymyksen asettelua olisi voinut tarkentaa. Apua olisi varmasti ollut siitä, että kysymysten laadinnassa olisi hyödynnetty muiden näkemyksiä.

Yrittäjyyskasvatusta käsittelevä kirjallisuus on pääasiassa suunnattu toiselle asteelle sekä korkeakouluopintoihin liittyväksi. Perusopetuksen yrittäjyyskasvatusta käsittelevä kirjallisuus on suunnattu pääasiassa yläkouluun, ei niinkään alakouluun. Mutta kuten teoreettisessa osiossa todettiin, yrittäjyyskasvatuksella on monia eri ulottuvuuksia. Näkökulma siihen riippuu hyvin pitkälle määrittelijän omasta taustasta ja koulutuksesta. Lähdemateriaaleina käytetyistä teoksista Kari Ristimäen näkökulma yrittäjyyskasvatukseen on kapeampi kuin esimerkiksi Rytkölen ym. tai Jaana Seikkula-Leinon. Ristimäki näkee yrittäjyyskasvatuksen enemmänkin liiketaloudellisesta vinkkelistä eli siis ulkoisen yrittäjyyden näkökulmasta. Ristimäki onkin koulutukseltaan kauppatieteiden tohtori. Sen sijaan Seikkula-Leino on kasvatustieteiden tohtori ja yrittäjyyskasvatuksen professori. Tiina Rytkölä puolestaan on yhteiskuntatieteiden maisteri ja mukana YES-toiminnassa sekä muussa nuorten yhteiskunnallista osaamista kasvattavassa toiminnassa.

Tällä liiketaloudellisen näkökulman ja kouluttamattomuuden huomiollani en kuitenkaan väitä, että Kari Ristimäki olisi jotenkin väärä henkilö kertomaan alakoulun yrittäjyyskasvatuksesta,

vaan että käsitteenä yrittäjyyskasvatus on monelta eri kannalta tulkittavissa. Mielleyhtymät yrittäjyyskasvatuksesta liittyvät helposti juuri liiketalouden harjoittamiseen. Tämä tutkimukseni tukee Leskisen (2005, 15) havaintoa, että opettajat yhdistävät yrittäjyyskasvatuksen ennen kaikkea ulkoiseen yrittäjyyteen, joka Tiikkalan (2013, 16) mukaan liittyy mitä suuremmissa määrin ammatilliseen koulutukseen.

Yrittäjyyskasvatusta käsittelevään koulutukseen osallistuneisuus välittyy Kyösti Kallion koulun opettajille suunnatun kyselyn vastauksista. Henkilöt, jotka ovat osallistuneet yrittäjyyskasvatusta käsittelevään koulutukseen ymmärtävät yrittäjyyden eri ulottuvuudet. Sen sijaan henkilöt, jotka eivät ole osallistuneet yrittäjyyskasvatusta käsittelevään koulutukseen, ajattelevat yrittäjyyskasvatuksen lähinnä liiketaloudellisesta näkökulmasta. Tämä näkyy mm. siinä, kun opettajia pyydettiin kertomaan mielipiteensä siitä, missä oppiaineissa yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa. Kyselyn vastaukset viittaavat vahvasti siihen, että opettajat eivät tiedä tai ymmärrä yrittäjyyden eri ulottuvuuksia, sillä kaikissa oppiaineissa voidaan harjoittaa sisäistä ja omaehtoista yrittäjyyttä. Mutta jos ajatellaan vain ulkoisen yrittäjyyden kannalta, niin silloin oppiaineiden määrä on silloin rajatumpi. Kyösti Kallion koulun opettajista suurin osa ei ole osallistunut myöskään minkäänlaiseen yrittäjyyskasvatusta käsittelevään koulutukseen. Tähän kannattaisikin panostaa opettajien täydennyskoulutuksessa.

Suomalainen (2018, 33) toteaa, että useinkaan opettajat eivät tiedosta tekemäänsä yrittäjyyskasvatukseksi tai he kokevat, että teot ovat niin pieniä, ettei niitä voi kutsua yrittäjyyskasvatukseksi. Kyösti Kallion koulun opettajien yrittäjyyskasvatuskäsityksistä tehty tutkimus tukee tätä Suomalaisen havaintoa. Kyselyn perusteella suurin osa opettajista ajattelee yrittäjyyskasvatuksen olevan jotain muuta, kuin mitä se oikeasti on. Varsinkin alakoulussa yrittäjyyskasvatus koostuu ns. arkipäiväisistä asioista ja teoista, kuten yhteistoiminnan, omatoimisuuden, yritteliäisyyden ja aktiivisuuden harjoittelusta. Kyselyn tuloksista voidaan huomata, että Yrityskylä-konsepti on tuttu Kyösti Kallion koulun opettajille ja he osaavat listata yrittäjyyteen liittyviä ominaisuuksia, mutta käsittävät kuitenkin yrittäjyyskasvatuksen olevan pääasiassa liiketaloudellista toimintaa. Kuitenkin yrittäjyyskasvatus alakoulussa on nimenomaan sisäisen yrittäjyyden eli näiden yrittäjyyteen liittyvien ominaisuuksien vahvistamista. Omien havaintojeni mukaan Kyösti Kallion koulun opettajat tekevät tätä jokapäiväisessä työssään; kannustavat ja rohkaisevat oppilaita yrittämään parhaansa sekä kehittämään yhteistyötaitojaan ja -tapojaan. Liiketaloudellinen näkökulma eli ulkoinen yrittäjyys tulee ottaa huomioon suuremmissa määrin vasta myöhemmässä vaiheessa eli peruskoulun yläluokilla ja toisen asteen koulutuksessa.

Omasta mielestäni Kyösti Kallion koulun kansainvälisyysshanke on kokonaisuudessaan yrittäjyyskasvatusta. Siinä yhdistyvät toiminnallisuus, yhteistyö luokka-asteiden ja kumppanikoulujen oppilaiden ja opettajien kanssa, monikulttuurisuus sekä suunnittelu (kunhan vain muistetaan, että oppilaiden tulee saada osallistua suunnitteluun). Suunniteltu vaihtotoripäivä edustaa vain ulkoisen yrittäjyyden osa-alueita.

Kyösti Kallion koulun opettajilla on vähän työkokemusta muista työtehtävistä tai yrittäjänä toimimisesta, joten ensiarvoisen tärkeää olisi juuri yhteistyö eri työelämän toimijoiden kanssa ja muidenkin yhteistyökumppaneiden osaamisen hyödyntäminen. Väkimäärältään suuressa organisaatiossa on puolestaan oltava aikatauluja, jotta homma saadaan toimimaan. Kuitenkin, kyselyn vastausten perusteella juuri aikataulut rajoittavat yrittäjyyskasvatuksen toteuttamista. Opettajien oman työajan rajallisuus vaikuttaa innokkuuteen yhteistyön järjestämiseen muiden toimijoiden ja organisaatioiden kanssa. Yrittäjyyskasvatuksen kannalta, aikatauluongelmien hillitsemiseksi, olisikin syytä laatia selkeä ohjeistus siitä, millaisin keinoin alakoulun eri luokka-asteilla voidaan harjoitella sisäistä ja omaehtoista sekä ulkoista yrittäjyyttä.

Kirjallinen suunnitelma yrittäjyyskasvatuksen tavoitteista ja sisällöstä auttaa opettajia suunnittelemaan työtään. Koululle voisi tehdä liitteen 3 mukaisen suunnitelman, jossa on luokka-astekohtaisesti kirjattu erilaisia toimia ja tavoitteita, niin ulkoisen kuin sisäisen ja omaehtoisenkin yrittäjyyden näkökulmasta. Suunnittelu voisi alkaa kunnallisesta opetustoimesta, joka voisi laatia vastaavan, yleisen tason suunnitelman, joka koskisi koko peruskoulua. Koulut voisivat muokata siitä koulukohtaisen suunnitelman, jossa olisi tarkemmin täsmennetty toimintatapoja ja luokka-astekohtaisia painopisteitä. Nivalan vuosien 2018–2020 kaupunkistrategiassakin on mainittu, että yrittäjyyskasvatus on Nivalassa arkipäivää. Toisen asteen koulutuksessa yrittäjyyskasvatuksen saralla täällä onkin saavutettu hyviä tuloksia. Herää kuitenkin kysymys, onko alakoulut unohdettu tässä Nivalan yrittäjyyskasvatuksen kehittämisessä vai onko kehitystyössä kiintopiste ulkoisessa yrittäjyydessä, kun alakoulun opettajilla on virheellisiä mielikuvia yrittäjyyskasvatuksen tavoitteista ja sisällöstä alakoulussa.

Taulukkoon 9 on kerätty tutkimuksen pääongelma ja alaongelmat vastauksineen. Pääongelmaan sekä alaongelmiin ”Mitä Kyösti Kallion koulun opettajat sisällyttävät yrittäjyyskasvatukseen?” ja ”Miten Kyösti Kallion koulun opettajien mielestä yrittäjyyskasvatusta pitäisi alakouluilla toteuttaa?” vastaukset saatiin opettajille suunnatusta kyselystä. Sen sijaan alaongelmaan

"Miten Kyösti Kallion koulun opettajat itse toteuttavat yrittäjyyskasvatusta omassa opetuksessaan?" vastaukset on kerätty minun, eli tutkimuksen tekijän omien havaintojen perusteella. Olen työskennellyt usean lukuvuoden ajan koulunkäynnin ohjaajana Kyösti Kallion koululla useiden eri opettajien luokissa.

TAULUKKO 9. Tutkimusongelmat ja niiden vastaukset

Pääongelma	Millaisia käsityksiä Kyösti Kallion koulun opettajilla on yrittäjyyskasvatuksesta?		
Vastaus	<p>Opettaja, joka ei ole osallistunut yrittäjyyskasvatusta käsittelevään koulutukseen: yrittäjyyskasvatus liittyy vahvasti yrittäjänä toimimiseen, liikeidean tuotteistamiseen ja asenteisiin yrittäjyyttä kohtaan.</p> <p>Opettaja, joka on osallistunut yrittäjyyskasvatusta käsittelevään koulutukseen: yrittäjyyskasvatus on yrittäjyyteen liittyvien taitojen ja asenteiden tunnistamista ja vahvistamista. Tähän liittyvät mm. syy-seuraus-suhteiden ymmärtäminen, oman toiminnan merkityksen ymmärtäminen sekä ryhmätyötaidot.</p>		
Alaongelmat	Mitä Kyösti Kallion koulun opettajat sisällyttävät yrittäjyyskasvatukseen alakoulussa?	Miten Kyösti Kallion koulun opettajien mielestä yrittäjyyskasvatusta pitäisi alakouluilla toteuttaa?	Miten Kyösti Kallion koulun opettajat itse toteuttavat yrittäjyyskasvatusta omassa opetuksessaan? (Huom. vastaus koostettu tutkijan omien, työssään tekemien havaintojen perusteella)
Vastaukset	<ul style="list-style-type: none"> • yritys- ja yrittäjävierailuja • vierailut Yrityskylässä • eri ammatteihin tutustumista • rahan kerääminen myymällä tuotteita tai palveluja • erilaisten projektien suunnittelua ja toteuttamista • arvo- ja asennekasvatusta • yhteistoiminnallista työskentelyä • vastuunkannon, yhteistyötaitojen ja ongelmanratkaisutaitojen kehittämistä • omatoimisuuden harjoittelua • itsearvioinnin kehittämistä • yrittäjyyskasvatusta voidaan toteuttaa suurimmassa osassa oppiaineita 	<ul style="list-style-type: none"> • yhteistyötä enemmän • oppimisympäristöjä pitäisi vaihdella, "luokasta ulos" • aikataulurajoitteet pitäisi poistaa • tarvitaan enemmän fyysistä tilaa ja pienempiä opetusryhmiä • opettajat tarvitsevat koulutusta yrittäjyyskasvatukseen liittyen 	<ul style="list-style-type: none"> • roolileikkien avulla • itsearvioinneilla, joissa oppilaat arvioivat itse omaa osaamistaan • kannustavat oppilaita sinnikkyteen ja yrittämään parhaansa • antamalla positiivista ja rakentavaa palautetta • käyttämällä erilaisia ryhmäkoko-panoja oppimistilanteissa

LÄHTEET

- 4H. 4H-nuorisotyön perusteet. Saatavilla: <https://4h.fi/4h-jarjestona-2/jarjeston-toiminta/4h-nuorisotyön-perusteet/>. Viitattu: 7.6.2020.
- Cohen, E. G. 1994. Designing group work. Strategies for the heterogeneous classroom. 2. painos. New York: Teachers College.
- Haakana, L. 1.10.2019. Osuuskauppa KPO. Retki kauppaan -opetuskokonaisuus. Sähköpostiviesti Kyösti Kallion koululle.
- Helsingin yliopisto. 2020. Koulutuksen arviointikeskus. Oppimaan oppiminen – mitä se on? Saatavilla: <https://www.helsinki.fi/fi/verkostot/koulutuksen-arviointikeskus/oppimaan-oppiminen-mita-se-on>. Viitattu: 24.5.2020.
- Kagan, S. 1992. Cooperative learning. San Clemente: Resources for Teachers.
- Kajaanin kaupunki. 2015. Perusopetus. Työelämätaidot ja yrittäjyys. Saatavilla: http://www.kajaani.fi/sites/default/files/uusin_y-polun_pohja.pdf. Viitattu: 2.6.2020.
- Kansikas, J. 2007. Kasva yrittäjyyteen. Talentum Media Oy. 2007. Helsinki.
- Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336 muutoksineen.
- Kone Oyj. Yhtiö. Keitä olemme. Yrityksen www-sivut. Saatavilla: <https://www.kone.com/fi/yhtiö/>. Viitattu: 1.6.2020.
- Kyösti Kallion koulu. 2018–2019. Do! Learn! Be sustainable! -hanke. Saatavilla: <https://do-learnbesustainable.com/video-finland/>. Viitattu: 15.8.2020.
- Kyösti Kallion koulun lukuvuositedote 2019-2020. Saatavilla koulun omassa verkossa: <https://peda.net/nivala/perusopetus/kyostikallionkoulu/lukuvuositedote/!file/download/16a4a1bce68a134b274339a98f39906c195850f3/LUKUVUOSITIEDOTE%202019-2020.pdf>. Viitattu: 14.3.2020.
- Kyösti Kallion koulun toimintasuunnitelma lukuvuonna 2019–2020. Saatavilla koulun omassa verkossa: <https://nivala.inschool.fi/!03180/strategy/viewall/126>. Viitattu: 14.3.2020.
- Leskinen, P-L. 2000. Yrittäjyyttä etsimässä. Oy Edita Ab. 2000. Helsinki.
- Manka, M.-L. 2012. Hyvän esimiestyön merkitys. Sitra 2012. Saatavilla: <https://www.youtube.com/watch?v=w7sBc3SkHkY>.
- Needpix.com. Iceberg Ice Floes Water Free Photo. Saatavilla: <https://www.needpix.com/photo/1617808/iceberg-ice-floes-water-ice-antarctica-waters>.
- Nivalan kaupungin perusopetuksen opetussuunnitelma 2016. Nivala, 2016. Saatavilla: <https://eperusteet.opintopolku.fi/eperusteet-ylops-service/api/dokumentit/4137103>.

Nivalan kaupunkistrategia 2018-2020. Nivalan kaupunki. Saatavilla: <https://nivala.fi/sites/nivala.fi/files/lomakkeet/Kaupunkistrategia%202018-2020.%28hyv.%20kv%2014.6.2018%29.pdf>. Viitattu: 25.5.2020.

Opas ensimmäisen työntekijän palkkaamiseen. 2019. Suomen Yrittäjät. Saatavilla: https://www.yrittajat.fi/sites/default/files/ensimmaisen_tyontekijan_palkkaaminen_2019.pdf. Viitattu: 17.7.2020.

Opetuksen yritysplatat – käytännön malleja yrityskasvatukseen. 2011. Kasvu yrittäjyyteen - hanke: Huvi, K., Paukkonen, T., Rantamäki, A., Hannu, H., Hauvala, P., Matis, T., Mursula, S. & Ruissalo, M.

Opetushallitus. Perusopetuksen opetussuunnitelman ydinasiat. Saatavilla: <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/perusopetuksen-opetussuunnitelman-ydinasiat>. Viitattu: 17.5.2020.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus. Saatavilla: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen-opetussuunnitelman-perusteet_2004.pdf.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2014:96. 4. painos. Opetushallitus. Saatavilla: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf.

Pohjois-Pohjanmaan yrittäjyyskasvatuksen strategia ja toimintaohjelma 2016–2020. Verkkojulkaisu. Saatavilla: <https://www.minunpolkuni.fi/wp-content/uploads/2016/11/nuoret-tekevat-tulevaisuuden.pdf>.

Reittejä hyvinvointialan yrittäjyyteen. 2020. Osaamisvaatimukset. Metropolia Ammattikorkeakoulu ja Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus. Saatavilla: http://hyrrat.metropolia.fi/?page_id=25. Viitattu: 30.5.2020.

Ristimäki, K. 2004. Yrittäjyyskasvatus. Järvenpää: Yrityssanoma Oy.

Ruokatieto. 2020. Retki kauppaan. Saatavilla: <https://www.ruokatieto.fi/retki-kauppaan>. Viitattu 27.6.2020.

Ruskovaara, E., Rytkölä, T., Seikkula-Leino, J., Ikävalko, M. & Mattila, J. (2011): Opettajien toteuttama yrittäjyyskasvatus ja reflektoinnin merkitys. Teoksessa Yrittäjämäinen oppiminen: Tavoitteita, toimintaa ja tuloksia, Heinonen, J., Hytti, U. & Tiikkala A. (toim.), s. 214-237. Turun yliopisto. Turku: Uniprint.

Rytkölä, T., Kesler, M. & Karhuvirta, T. 2011. Yrittäjyys-, kansalais- ja tiedekasvatus yhteisen sateenvarjon alla. Saatavilla: https://opinkirjo.fi/wp-content/uploads/2019/01/yrittajyys_kansalais_ja_tiedekasvatus_yhteisen_sateenvarjon_alla_opinkirjo.pdf . Viitattu: 24.5.2020.

Saloviita, T. 2006. Yhteistoiminnallinen oppiminen ja osallistava kasvatus. Opetus 2000. Jyväskylä: PS-kustannus.

Seikkula-Leino, J., Ruskovaara, E., Ikävalko, M., Mattila, J. & Rytkölä, T. (2010): Promoting entrepreneurship education: the role of the teacher? *Education + Training*, 52(2): 117–127.

Stt Info. 13.2.2020. Keski-Suomeen avataan syksyllä Yrityskylä. Saatavilla: <https://www.sttinfo.fi/tiedote/keski-suomeen-avataan-syksylla-yrityskylä?publishe-rid=66144441&releaseld=69874841>. Viitattu: 7.6.2020.

Suomalainen, M. 2018. Opettajien käsityksiä yrittäjyyskasvatuksesta alkuopetuksessa. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto. 2018. Saatavilla: https://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20180211/urn_nbn_fi_uef-20180211.pdf.

Tiikkala, A. 2013. Yrittäjyyskasvatuksen arvoja etsimässä. Väitöskirja. Turku 2013. Saatavilla: <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/92372/AnnalesC368TiikkalaVK.pdf?sequence=2&isAllowed=y>.

Työmarkkinat. 2020. Tilastokeskus. Saatavilla: https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_tyolama.html. Viitattu: 9.5.2020.

Työssäkäynti. Tilastokeskus. Saatavilla: https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_tyolama.html. Viitattu: 18.4.2020.

Wikipedia. Mona Lisa. Saatavilla: https://fi.m.wikipedia.org/wiki/Tiedosto:Mona_Lisa-restored.jpg. Viitattu: 30.5.2020.

YES Kummit. Saatavilla: <https://yeskummit.fi/>. Viitattu: 7.6.2020.

Yrittäjyyskasvatus. Kouluttajien opas. Euroopan komissio. 2014. Bryssel. Saatavilla: file:///C:/Users/KATIJA~1/AppData/Local/Temp/Guide_Entrepreneurship%20Education_2014_FI.pdf.

Yrityksen perustamisen opas. 2018. Suomen Yrittäjät. Saatavilla: https://www.yrittajat.fi/sites/default/files/yrityksen_perustamisen_opas_2020.pdf. Viitattu: 12.7.2020.

Yrityskylä. Saatavilla: <https://yrityskylä.fi>. Viitattu: 7.6.2020.

Äänekosken yrittäjyyskasvatuksen strategia. 2012. Saatavilla: <https://peda.net/aanekoski/opetuspalvelut/ys/ys2:file/download/3e23748eb418de7bc3f4a827813096a538a6d6c3/%C3%84%C3%A4nekosken%20yritt%C3%A4jyyskasvatuksen%20strategia.pdf>.

HYÖDYLLISIÄ LINKKEJÄ

Pohjois-Pohjanmaan yrittäjyyskasvatuksen strategia ja toimintaohjelma 2016–2020

<https://www.minunpolkuni.fi/>

<https://www.minunpolkuni.fi/wp-content/uploads/2016/11/nuoret-tekevat-tulevaisuuden.pdf>

YES <https://yesverkosto.fi/>

Yhteistyökummeja <https://yeskummit.fi/>

Tralla <https://tralla.fi/>

Työelämätaidot ja yrittäjyys -polku http://www.kajaani.fi/sites/default/files/uusin_y-polun_pohja.pdf

Yrityskylä <https://yrityskylä.fi/>

Nuori yrittäjyys <https://nuoriyrittajyys.fi/>

4H <https://4h.fi/>

Retki kauppaan <https://www.ruokatieto.fi/retki-kauppaan>

YVIstä energiaa yrittäjyyskasvatukseen <http://www.yvi.fi/>

Opettajille lähetetyn kyselyn kysymykset ja vastausvaihtoehdot

1. Kuinka kauan olet toiminut opettajana.
 - a. alle 5 vuotta
 - b. 5-10 vuotta
 - c. 10-20 vuotta
 - d. yli 20 vuotta

2. Oletko suorittanut opettajatutkinnon?
 - a. kyllä
 - b. osittain
 - c. en

3. Lukuvuonna 2019-2020 toimitko Kyösti Kallion koululla
 - a. luokanopettajana
 - b. erityisluokanopettajana
 - c. joku muu (rehtori, tuntiopettaja, aineopettaja ym.)

4. Onko sinulla opettajan työn lisäksi muuta työkokemusta, esim. oletko toiminut elinkeinonharjoittajana tai työntekijänä toisen palveluksessa? Kuinka kauan ja millä alalla?

5. Oletko osallistunut yrittäjyyttä tai yrittäjyyskasvatusta käsittelevään koulutukseen
 - a. kyllä, opettajakoulutuksessa
 - b. kyllä, opettajien täydennyskoulutuksessa (esim. Veso, kiky)
 - c. kyllä, jossain muualla
 - d. en
 - e. en osaa sanoa

6. Tarvitsisitko /haluaisitko lisäkoulutusta yrittäjyyskasvatuksesta
 - a. kyllä
 - b. en
 - c. en osaa sanoa

7. Tiedätkö omasta mielestäsi yrittäjyyskasvatuksen konkreettisesta toteuttamisesta, tavoitteista ja sisällöstä alakoulussa
- hyvin paljon
 - paljon
 - vähän
 - todella vähän / en juuri mitään
8. Tarvitsetko mielestäsi yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen (kyllä paljon, jonkin verran, en, en osaa sanoa)
- ideoita
 - esimerkkejä
 - tai olisiko toimintasuunnitelmasta hyötyä
9. Mitä ominaisuuksia liittäisit yrittäjyyteen? Voit kirjoittaa vastauksesi listamuotoon alakain. -
-
-
10. Onko sinulle tuttuja käsitteet (kyllä, ei, en osaa sanoa)
- sisäinen yrittäjyys
 - ulkoinen yrittäjyys
 - omaehtoinen yrittäjyys
11. Mitä yrittäjyyskasvatus on? Kerro omin sanoin.
-
-
12. Missä perusopetuksen oppiaineissa yrittäjyyskasvatusta voidaan mielestäsi toteuttaa? Kaikkia vaihtoehtoina olevia oppiaineita ei välttämättä alakoulussa opeteta, mutta merkitse silti vastauksesi kaikkiin kohtiin. (kyllä / ei)
- matematiikka
 - suomen kieli
 - historia

- d. musiikki
- e. atk/tietotekniikka
- f. ympäristöoppi
- g. uskonto/elämänkatsomustieto
- h. liikunta
- i. vieraat kielet
- j. kuvaamataito
- k. tekstiilityö/tekninen työ
- l. yhteiskuntaoppi
- m. kotitalous
- n. kemia
- o. fysiikka

13. Mitä seuraavista toimista lukisit kuuluvaksi alakoulun yrittäjäyyskasvatukseen? Valitse **kahdeksan**.

- a. yritysvierailut
- b. yhteistoiminnallinen työskentely
- c. rahan kerääminen esim. luokkaretkeä varten myymällä tuotteita tai palveluita
- d. yrittäjävierailut koululla tai vierailut yrityksissä
- e. vierailu Yrityskylässä
- f. vastuunotto omasta oppimisesta ja sen taidon kehittäminen
- g. oppilaiden oman osaamisen ja oppimisen arvioiminen ja näiden taitojen kehittäminen
- h. yhteistyötaitojen kehittäminen
- i. ongelmanratkaisutaitojen kehittäminen
- j. erilaisten projektien suunnittelu ja toteutus
- k. roolileikit
- l. eri ammatteihin tutustuminen
- m. yrityksen perustamiseen liittyvien toimintojen opettelu
- n. eri yritysmuotojen tunnuspiirteisiin tutustuminen
- o. oman elämänhallinnan harjoittelu (mukaan lukien raha-asiat)
- p. omatoimisuuden harjoittelu
- q. oppilaiden asenteisiin ja arvoihin vaikuttaminen

14. Rajoittaako työympäristössä jokin yrittäjyyskasvatuksen toteuttamista työssäsi? Esim. aikataulut, työskentelytilat ym.

15. Kuvaile työympäristö, joka antaisi sinulle parhaat edellytykset toteuttaa luovuutta työssäsi ja samalla edistää oppilaiden luovuutta.

16. Väittämät. Valitse seuraavista väittämistä mielestäsi parhaiten kuvaava vaihtoehto (täysin eri mieltä, jokseenkin eri mieltä, jokseenkin samaa mieltä, täysin samaa mieltä, en osaa sanoa)

- a. yrittäjyys on kansalaistaito
- b. yrittäjyyskasvatuksessa opettajan kuuluu antaa oppilaille valmiita toimintamalleja
- c. valmiina hankittujen keksien/karkkien/paperituotteiden myyminen on erinomaista yrittäjyyskasvatusta
- d. yrittäjyyskasvatus ei kuulu alakouluun
- e. kummiluokkatoiminta ja oppilaskuntatoiminta ovat yrittäjyyskasvatusta tukevia toimintamuotoja
- f. yrittäjyyskasvatusta tarvitaan oman elämänhallintataitojen kehittämiseen
- g. käytän usein opetuksessani yhteistoiminnallisia oppimismenetelmiä
- h. alakoulun yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on antaa oppilaille opastusta ja vinkkejä yrityksen toimintaan, liiketoiminnan harjoittamiseen ja oikean yritysmuodon valitsemiseen
- i. yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on antaa oppilaille perustietoja mm. yhteiskunnan poliittisten-, taloudellisten- ja sosiaalisten järjestelmien toiminnasta
- j. yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on edistää yritteliäisyyttä, rohkaista oppilaita yrittämään parhaansa
- k. yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa ei tarvita yhteistyökumppaneita

- l. opettajakoulutus antaa erinomaiset valmiudet toteuttaa yrittäjyyskasvatusta
- m. yrittäjyyskasvatukseen on ollut riittävästi saatavilla täydennyskoulutusta
- n. yrittäjyyskasvatus mahdollistaa oppiaineiden integroimisen toisiinsa
- o. minun on vaikea toteuttaa yrittäjyyskasvatusta työssäni alakoulun opettajana
- p. yrittäjyyskasvatus on tulevaisuuteen tähtäävää toimintaa, jonka pääasiallisena tavoitteena on liiketoimintaa harjoittavien yrittäjien ja yritysten lukumäärän kasvattaminen

17. Yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa yhteistyö koulun ulkopuolisten organisaatioiden kanssa antaa uutta näkökulmaa opetustyöhön ja työelämän vaatimuksiin. Oletko saanut yhteistyötarjouksia koulun ulkopuolisilta organisaatioilta?

- a. en
- b. en osaa sanoa
- c. kyllä

18. Jos vastasit äskeiseen kysymykseen ”kyllä”, mainitse esimerkkejä organisaatioista, joista olet saanut yhteistyötarjouksia tai -pyyntöjä.

19. Yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta, kenelle mielestäsi kuuluu aktiivisin rooli yhteistyön järjestämisestä koulun ulkopuolisen organisaation kanssa

- a. koulun opettajille
- b. rehtoreille
- c. koulun ulkopuolisen organisaation edustajan
- d. jollekin muulle taholle

20. Oppilaitoksen yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen. Kuuluuko se mielestäsi

- a. rehtorille
- b. opettajille
- c. koko henkilökunnalle
- d. muulle taholle
- e. kehittämistyötä tehdään yhteistyössä koulutoimen, koulun rehtoreiden ja opettajien ja mahdollisten yhteistyöyritysten kanssa

Esimerkkisunnitelma yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisesta luokka-asteittain			
	OMAehtoINEN YRITÄJYYS: Omatoimisuus ja aktiivinen vastuu ottaminen omasta toiminnasta, pyrkimys itsensä kehittämiseen.	ULKoinEN YRITÄJYYS: Työelämään ja yrittäjyyteen tutustuminen omien ja yhteisten projektien kautta, yritys yhteistyö.	
	Luokka-aste kohtaisia painopisteitä	Luokka-asteille yhteisiä toimintatapoja	Luokka-asteille yhteisiä toimintatapoja
VAKA	Omatoimisuuden harjoittelu, yhteistoiminnallinen oppiminen, ikä- ja kehitystason mukainen vastuuotto omasta toiminnasta ja ilmapiiiristä	Ikäkaudelle sopivia vastuutehtäviä, vastuuotto omasta lähimmäisistä, toimintaan osallistuminen ja vaikuttaminen	Rooolieikit, tutustuminen eri ammatteihin, vierailut yrityksissä
eskarit	Yhteistoiminnallinen oppiminen, harjoitellaan koulunkäynnin perustaitoja ja arjen hallintaa sekä vastuun ottamista.	Vastuutehtäviä oppilailta (apuope, järjestäjä ym.), vastuuotto lähimmäisistä, oppimisympäristöjen toiminnallistaminen, yhteistoiminnallinen oppiminen, oppilaiden osallistaminen ja vaikutusmahdollisuudet, kummiluokkatuominta, oppilaaskuntatuominta	Rooolieikit (esim. kauppaleikki), tutustuminen koulussa edustettuina oleviin ammatteihin
1-2lk	Opiskelu-, työskentely- ja ongelmanratkaisutaitojen kehittäminen		Tutustuminen huoltajien ammatteihin
3-4lk	Kouluviihtyvyyteen panostaminen erilaisia keinoja käyttäen		Yrityskylä-päivä, vierailut yhteistyöyrityksissä
5-6lk	Omien vahvuuksien tunnistaminen ja omista valinnoista vastaaminen, uudessa ryhmässä toimimisen taidot		TEI-päivä
7lk	Tukioppilastoiminta, rohkeus ja halu tavoitella omia unelmia ja haaveita, omien resurssien ymmärtäminen		TEI-viikko, 4H-yritystoimintaan tutustuminen
8lk	Asenteet, halu ja taito kehittyä ja löytää "mun juttu"		TEI-viikko, harjoitellaan CV:n ja työ-hakemuksen tekemistä
9lk			
			Miten ruoka tulee pöytään? Miten ruoka tulee pöytään?
			Lehden tekeminen
			Kierrätys hankke
			Do I Learn! Be sustainable! -kansainvälinen hankke
			Paikallisiin elinkeinoihin ja innovaatioihin tutustuminen, valinnaiskurssit yrittäjyydestä ja kaupallisista aiheista

RIITTÄÄKÖ RAHAT?

Ennen retkeä

Ryhmällänne on käytössä 10 euroa. Pohtikaa, mitä saisitte sillä ostettua, kun tehtävänä on ostaa välipalaa tai vapaasti valita kaupasta mitä haluatte.

Välipala

Tehtävänänne on ostaa ainekset mahdollisimman terveelliseen välipalaan. Kirjatkaa ostokset ja arviot niiden hinnasta. Taulukossa on paikka viidelle ostokselle, mutta niitä voi olla myös vähemmän/enemmän.

TUOTE	HINTA

Vapaat ostokset

Saatte ostaa kaupasta mitä vain haluatte 10 eurolla. Kirjatkaa ostokset ja arviot niiden hinnasta.

TUOTE	HINTA

Retkellä

Etsikää kaupasta ne tuotteet, jotka suunnittelitte hankkivanne terveelliseen välipalaan ja vapaisiin ostoksiin. Kirjoittakaa ylös tuotteiden hinnat. Kuinka lähelle kymmentä euroa pääsitte?

Jos summa jäi vajaaksi 10 eurosta, mitä vielä haluaisitte ostaa, jotta 10 euroa täytyisi? Entä mitä palauttaisitte tai vaihtaisitte jos summa ylittyi?

Muistakaa, että tällä kertaa vain tutkitaan tuotteita ja hintoja, oikeasti emme osta mitään.

Välipala

TUOTE	HINTA

Vapaat ostokset

TUOTE	HINTA